

„Összejönnek a szomszédok is...” A szomszédság rendszere Homokmégyen

A szerző, miután áttekintette a társadalmi kapcsolatrendszer egyik eleméről, a szomszédságról írt nemzetközi és hazai szakirodalmat, és ennek alapján bemutatta a jelenség vizsgálatához alkalmazott megközelítési módokat, valamint az ezekből fakadó definíciókat és elméleti következtetéseket, saját terepén, Homokmégy faluban végzett kutatásairól számol be. Azt világítja meg, hogy a rokonsági és baráti kapcsolatokhoz képest a szomszédságnak melyek a jellemzői, mi a szerepe az egyén társadalmi hálózatában, a szomszédság intézménye milyen értékrenddel rendelkezik, és milyen okok miatt és hogyan változik. Az elemzésben hangsúlyt kapnak a földrajzi és a társadalmi határok által meghatározott társadalmi közösség, territoriális egység, valamint a hálózat fogalmai, valamint ezek reprezentációja és működése a falu mindennapos szomszédolási gyakorlatában. A szerző arra is keresi a választ, vajon a Homokmégyen tapasztalható intézmény mennyiben vehető össze a német Nachbarschaft és a szász szomszédságok intézményével.

Tanulmányomban megkísérellek körülhatárolni egy olyan jelenséget, mely a magyar néprajzi tanulmányokban meglehetősen homályba vesző és hangsúlyozatlan maradt. A magyar néprajzi szakirodalomban kevés olyan írás található, mely a szomszédság magyarországi rendszeréről, szerepéről és jelentőségéről részletes elemzést és világosan kivehető, körvonalazott képet adna.¹ A szomszédsági kapcsolatrendszert általában a rokonsággal, kalákával, kölcsönös segítségnyújtással, műrokonsággal, kortársi csoportosulásokkal, barátsággal és a térhasználattal kapcsolatban, illetve ezek viszonylatában említik meg a szerzők.² Ezenkívül szomszédokról, szomszédságról elszórt adatokat, rövidke írásokat elvétve, főleg nagyobb falumonográfiák, élettörténetek vagy önéletírások oldalain találhatunk.³

Dolgozatomban a Homokmégyen 1998–1999 között gyűjtött anyag és a magyar, illetve külföldi szakirodalom alapján a következő témakörök és kérdések körüljárását, megválaszolását tűztem ki célul: Mit jelentett és mit jelent ma a szomszédság az idős homokmégyi asszonyok számára? Hol húzódnak a szomszédság territoriális és társadalmi határai? A szomszédok, a szomszédi kapcsolatrendszer milyen szerepet tölt be a társadalomban, a közösségi életben, illetve az egyes ember életében? A rokonsági rendszer felépítése mennyiben hasonlít és mennyiben tér el a szomszédsági viszonytól? Mennyiben fedi egymást a két rendszer? A rokonok és a szomszédok funkciói hogyan és az élet mely területein oszlanak meg az egyén életében?

A fenti kérdések megválaszolása alapján kirajzolódó kép csupán Homokmégy és azon belül is az idős asszonyok kapcsolatai által felvázolható helyzetet fogja tükrözni. Jelen írásom nem fog az egész magyar nyelvterületre vonatkoztatható sémát adni.

A terep

Elemzésem forrásának magját az 1997 telén és 1999 tavaszán Homokmégyen végzett gyűjtések anyaga képezi.⁴ A Kalocsától 9,5 kilométerre fekvő Homokmégy egy évszázada vált ki és önállósult a kalocsai szállásokból.⁵ A terepmunka során hat idős asszonnyal és egy idős férfival készítettem interjút.⁶ A riportok viszonylag kötetlenek voltak, de mindig igyekeztem a beszélgetés fonalát az előre elkészített kérdés- és szempontgyűjteményem segítségével irányítani. A megkérdezettek közül két-két asszony jó szomszéd és jó barátnő is egyben: a beszélgetések alatt sokszor szem- és fültanúja is lehettem mindennapos szomszédolási gyakorlatainknak.

Az adatközlők közül csupán Romsics páli Ignácné főrás Mária (a továbbiakban: főrás Marcsa)⁷ és férje, Romsics páli Ignác, illetve Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária (a továbbiakban: cinkó Marcsa) tősgyökeres homokmégyi lakosok. Romsics Páli Ignác mindig is a nagyapja által 1891-ben épített házban lakott, főrás Marcsa pedig már 1937-ben jött menyecskének jelenlegi lakhelyére, azelőtt a szüleivel, nagyszüleivel lakott Keresztesné, Alvég és Homok határán.⁸ Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária *öreganyjával* élt együtt Homokmégyen, de keveset volt a háznál, mert egész életében, már egész kicsi kora óta napszámba járt a környező szállásokra vagy még távolabbra is. 1946-ban feleségül ment egy özvegyemberhez, és így költözött be jelenlegi házába, melyhez kocsmá is tartozott. Később államosították a házat a kocsmával együtt, de cinkó Marcsa 1984-ben visszavásárolta lakhelyét. A többi interjúalany pedig Kalocsa egyéb szállásairól származik.⁹ Szöbölődi Antalné Török Borbála (a továbbiakban: Török Borcsa) Résztelekről való, 1951-ben költözött ide férjével, a falu szélére, a temető mellé. A férje halála (1977) után még három évig kint lakott *szélrül*, majd beköltözött a lányáék régi házába, mostani lakhelyére. Kis Gergelyné Markella zsandár Borbála (a továbbiakban: zsandár Borcsa) és Széll Józsefné Szabó Margit (a továbbiakban: Margit néni) között sok a hasonlóság. Mindketten Alsómegyen születtek. Zsandár Borcsa Csillagospusztára, a tanyavilágba ment férjhez (Csillagospusztáról ismeri cinkó Marcsát, aki egy időben ott szolgált). 32 évi kinttartózkodás után, 1970-ben a tsz birtoka lett a tanyavilág, így Homokmégyre költöztek, mert a fiáék is ott vettek házat. Margit néni is alsómegyei születésű volt, ő azonban Drágszélre ment férjhez, ahol 64 évig éltek, majd 1989-ben Homokmégyre költöztek, mert a lányáék már Homokmégyen laktak. 1991-ben férje meghalt, Margit néni azóta magányos. Szerencséjére zsandár Borcsával egy utcában lakik, és így naponta átszaladhat hozzá, hogy enyhítsen magányán, mint ahogy megtette ezt akkor is, amikor épp Borcsa néninél jártam.

Cinkó Marcsa és Török Borcsa nem laknak túl közel egymáshoz, de egy héten kétszer együtt mennek el az öregotthonba,¹⁰ ahol találkozni szoktak zsandár Borcsával is, aki mindennap ott ebédel. Török Borcsa rendszeres látogatója a pár házzal odébb lakó Piros néni, aki természetesen ott tartózkodott a riport készítése alatt is.

A szakirodalom

Bár a kutatási témát tárgyaló szakirodalmi anyagban nem bővelkedik a magyar néprajztudomány, említésre méltó eredményekkel azonban néhány írás nagymértékben hozzájárult a szomszédsági rendszert tárgyaló vizsgálatokhoz.¹¹

A szomszédságról szóló legfrissebb és legátfogóbb elemzés a Magyar néprajz VIII. (Társadalom) kötetében található a *Műrokonság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság* fejezetcím alatt, mely igyekszik rávilágítani a rokonsági és a szomszédsági kapcsolatrendszer közötti eltérésekre, hasonlóságokra és átfedésekre (Nagy Varga 2000:532–557). A kalákákat bemutató írások pedig hasznos adalékokkal, gondolatokkal szolgálnak a szomszédok között is funkcionáló reciprocitáson alapuló segítségnyújtás megértéséhez.¹²

Dolgozatom bőséges külföldi szakirodalmat is feldolgoz. A szomszédságot falusi környezetben az 1950-es évek német néprajzkutatói vizsgálták, majd leírták a *Nachbarschaft* intézményének klasszikus formáját.¹³ Egy magyar szerző az erdélyi szász falvakban tanulmányozta a szomszédságokat, melynek klasszikus formája a német *Nachbarschaft* rendszerével azonos szervezeti szinten állt (Pozsony 1997). A német szociológiai gondolkodás egyik nagy hatású képviselőjének, Ferdinand Tönniesnek egyik fő művében szintén értékes, a szomszédsággal kapcsolatos gondolatokra és megfigyelésekre bukkanhatunk (Tönnies 1983).

A falusi közeget vizsgáló német munkákon kívül, a szomszédságról leginkább angol-szász szerzőktől találhatunk publikációkat.¹⁴ Ezek a művek csupán érintőlegesen a falu, nagyobb részben azonban a modern város, illetve törzsi kultúrák szomszédsági rendszereit vizsgálják az antropológia, pszichológia és szociológia módszereivel.

Munkám elemző részében többek között azt is vizsgálom, hogy a magyar és külföldi szakkifejezések, általános definíciók, megfigyelések mennyire egyeztethetők össze a gyűjtőútam során tapasztalt egyedi jelenségekkel.

A szomszédság definiálása a szakirodalom alapján

A német, angolszász és magyar nyelvterületekre vonatkozó, falvakat vagy városokat kutató néprajzi, szociológiai, pszichológiai, antropológiai írások a szomszédság jelenségét nagyjából hasonlóképpen definiálják. Tudományos munkák sora a szomszédság rendszerének kétirányú kiterjedését hangsúlyozza: a szomszédság földrajzi egység és ugyanakkor társadalmi kapcsolatrendszer is egyben, ahol valamiféle határszabási rend jelöli ki mindkét dimenzió területét.

Az 1950-es évek német kutatói a szomszédságnak egykori sajátos, német nyelvterületekre jellemző, intézményesült formáját (*Nachbarschaft*) mutatják be és próbálják definiálni.

Kramer tanulmányában rámutat arra, hogy a *Nachbar* szó eredeti jelentésében még tartalmazza a szomszédság kettős értelmezését: a szó egyszerre jelenti a faluban és a külterületi földeken való egymás mellettélést, illetve az ezzel együtt járó emberi közelséget, egymásért való kiállást, segíteni akarást és közös cselekvést (Kramer 1952:137). A szó azonban már az 1950-es évekre jelentésszűkülésen ment keresztül: ekkorra csu-

pán a földrajzi értelemben vett szomszédság tartozott a szó jelentéskörébe. Ennek a változásnak az lehet a magyarázata, hogy a 15–17. században virágzó, alapvetően gazdasági közösségként működő *Nachbarschaft* intézménye a 18. században bomlásnak indult, majd 19. századi megszűnésével a szó elvesztette a sokágú társadalmi kapcsolatrendszeren alapuló faluközösség értelemben vett jelentését, és mára már kizárólag a területi egységre, az egymással szomszédos telkekre, a házsomszédságra utal. A 19. századi alsó-ausztriai adatok, illetve a Fürstenfeldbruck és Dachau járásokra vonatkozó rezponziumok és falutörvények tanúsága alapján Kramer megállapította, hogy a *Nachbarschaft* – mely közigazgatási feladatokat is ellátott – elsősorban gazdasági érdekszövetség (a közös vagyon felosztása, használatának szabályozása és védelme, kölcsönös gazdasági segítségnyújtás) volt, mely ugyanakkor betöltötte a jogi közösség (a tagok feletti joggyakorlás hatalma, külső szervekkel szembeni védelem), az egyházközösség szerepét is, és ezenfelül egyfajta belső etikai értékrendet is előírt tagjai számára. A *Nachbarschaft* tehát egy olyan paraszti életformát jelentett, mely az élet minden területén jelen volt, az élet minden közösségi megnyilvánulására kiterjesztette ellenőrzését, és ezáltal az egyes emberek életében meghatározóvá vált. Az 1950-es kérdőíves gyűjtés alapján megállapítható, hogy az egykori *Nachbarschaft* intézményének nem maradt nyoma: leszűkült az egymással határos telkekre, és egyedül a kölcsönös segítség szerepét töltötte be a gyakorlatban építkezéskor, vészhelyzetben és temetéskor.¹⁵ A *Wörterbuch der Deutschen Volkskunde* szótár *Nachbarschaft* szócikkének írója megemlíti, hogy a *Nachbarschaft* szinonimájaként használatos *Gemeinschaft* ('faluközösség', 'szomszédság közössége') elnevezés arra utal, hogy a szomszédság már a korai fokon is több volt, mint egyszerű segítő vagy szemlélő (Beitl 1955).

A szomszédsági rendszerbe való „felvételnek” komoly korhatára is volt: a legénybandából (*Bruderschaft*) kinőtt fiú kerülhetett csak be a felnőtt férfiak szomszédsági közösségébe. A szótár írásának idejére azonban a szomszédsági szervezet már meglazult: legfeljebb egy utca vagy kettő–négy–hat ház tart össze.

Pozsony Ferenc az erdélyi szász falvakban a szomszédságoknak a német *Nachbarschaft*ra emlékeztető formáját találta meg: egy olyan sajátos helyi, gazdasági, biztonsági, rituális, morális, jogi, egyházi és etnikai funkciókkal rendelkező, lokális alapon szervezett társadalmi intézményt, mely alapvetően meghatározta a szász faluközösségekben élő egyén belső és külső kapcsolatrendszerét, szocializációját, értékrendjét és identitását (Pozsony 1997: 17–45). A családi, rokoni kapcsolatrendszer után a második legfontosabb társadalmi intézménynek tartott, germán eredetű *szomszédságok* az erdélyi dokumentumok bizonyítékai szerint korábbi előzmények (céhek és vallásos társulatok) után a 16. század elején kezdtek kialakulni. Az 1891-es belügyminisztériumi rendelet azonban felszámolta ezt az intézményrendszert. Ennek ellenére a szomszédságok a hagyományörzőbb falvakban – funkcióik átrendeződésével – egészen a 20. század végéig fennmaradtak.

A különböző társadalomtudományi megközelítések a rokonsági, lokális és gazdasági kötelek súlyát, szerepét eltérő mértékűnek ítélték (Faragó 1999: 152). Több, a társadalomszervezettel általánosságban foglalkozó szociológus szerint a hagyományos falusi közösségek társadalmi kapcsolatrendszerében a rokonsági kötelék a domináns (lásd például Redfield 1960). A 19. századot illetően ugyanez a magyar néprajzkutatók egy részének véleménye,¹⁶ bár megjelennek már a szomszédságot hangsúlyozó írások is.¹⁷

A külföldi antropológusok és faluszociológusok újabb, az 1950–1960-as éveket vizsgáló kutatásaik alapján már lényegesen differenciáltabbnak látják a falusi kötelékrendszer: megállapították, hogy a vérségi kapcsolatok mellett számos egyéb szál hálózta be az iparosítás előtti európai falvak társadalomszervezetét.¹⁸ Az újabb nyugat-európai társadalomtörténeti kutatások pedig már vitatják a rokoni kötelékek egyeduralmának tételét az elmúlt évszázadok európai parasztságát illetően.¹⁹ A magyar agrártörténeti kutatás szintén ezt az álláspontot képviseli, sőt túlhangsúlyozza a szomszédsági-lokális és gazdasági kapcsolatok fontosságát a vérségi kapcsolatok figyelmen kívül hagyásával.²⁰ A történeti szociológus, Faragó Tamás véleménye szerint azonban sem a vérségi, sem egyéb társadalmi kötelék nem domináns szerepű, hanem a falusi közösségek kapcsolatrendszere sokkal összetettebb és bonyolultabb: „... olyan hálózatnak kell elképzelnünk, ahol a rokonsági, a szomszédsági és a patrónus-kliens jellegű, közösségen belüli és közösségen kívülre irányuló kapcsolatok összefonódnak a korporatív testületnek tekinthető faluközösségbe tartozással, illetve a különböző [...] az előbbieknél mobilabb, esetlegesebb jellegű kapcsolatokkal” (Faragó 1999: 153). Eric R. Wolf a paraszti koalíciókat, e bonyolult kapcsolathálókat az alábbi három kritérium alapján rendszerezte: 1. A tagokat összefűző érdekek száma szerint egyszálúnak vagy többszálúnak nevezhetők e társulások. 2. A koalícióban részt vevő emberek száma szerint lehet diadikus (két személyt vagy két csoportot magában foglaló) vagy poliadikus (több személyt vagy több csoportot magában foglaló) a kapcsolat. 3. A társadalmi hovatartozás alapján pedig a horizontális (azonos társadalmi rangú személyek koalíciója) és a vertikális (különböző társadalmi rangú egyének koalíciója) kapcsolattípus különíthető el egymástól (Wolf 1973: 416–433). Ha a három kritériumot kombináljuk, akkor nyolcféle kapcsolattípust kapunk. „A többszálú, diadikus és horizontális kapcsolatokat azok a baráti vagy szomszédsági kötelékek példázzák, amelyek a háztartások között sokféle tartós kapcsolatot teremtenek, ezek a kölcsönös termelési segítségnyújtástól a szívességek kicseréléséig terjednek.” (Wolf 1973: 421.) Az urbanizáció és a társadalmi dezorganizáció problematikájával foglalkozó külföldi szociológiai írások is különféle nézőpontokból világíthatják meg a szomszédság, a lokális közösségek problémakörét.²¹ A városszociológiai írásokban is található hasznos észrevételeket a falusi társadalommal kapcsolatban, hiszen a jelentősebb szociológiai elméletek lényege a dichotómiákban, azaz két poláris ideáltípus leírásában áll: esetünkben a tradicionális társadalomszerveződés és a modern ipari-városi társadalomszervezet a két végpont (Nemes–Szelényi 1967: 49–53). Durkheim időbeli megközelítése a hagyományos (korai) társadalmat mechanikus szolidaritáson, kölcsönös segítségadáson, konszenzuson felépülő közösségként mutatja be, mely kis, izolált és homogén csoportként működik; ezzel szemben a modern időkben az organikus szolidaritás, azaz a munkamegosztásra épülő társadalomra a specializálódás és a differenciálódás a jellemző (Nemes–Szelényi 1967: 49–50). Ferdinand Tönnies a falut közösségként (*Gemeinschaft*) írja le, azaz közös érdekeken szerveződő kis, homogén csoportként, melyet a rokoni és szomszédsági kötelékek hálóznak be; míg a várost társadalomnak (*Gesellschaft*) nevezi, ahol a személytelen, funkcionálisan specializált, ésszerű kalkuláción alapuló kapcsolatok működnek (lásd kereskedelem, állami apparátus, vö. Tönnies 1983). Cooley dichotómiája az előbbiekhöz hasonló módon állítja szembe a primer szervezeteket (viszonylag tartós, állandó, intim, szemtől szembeni kapcsolatokra épülő kis csoportok) a szekunder szervezetekkel (nagyobb, kevésbé intim, meghatározott célra és időre létrejött szervezetek, Nemes–Szelényi

1967:51–52). Robert Redfield a kicsi és zárt népi társadalom ideálmodelljét az urbanizmus ellenpontjaként állítja be (Nemes–Szelényi 1967:53). Louis Wirth és Robert Redfield nagyjából összecsengő véleménye szerint a népi társadalomra jellemző primer szervezetek (rokon és szomszédsági rendszerek) felbomlása tapasztalható a nagyvárosi társadalomban (Nemes-Szelényi 1967:53–58). A modern nagyvárosban tehát a szomszédság is alapvető változáson megy keresztül. A falu- és városszociológusok megállapításai szerint a tradicionális társadalomban a szomszédság intézménye az ismétlődően felmerülő vészhelyzetekben (természeti csapások), szükséghelyzetekben (szüret, útépités, kútásás, házépítés), kalákákban (időszakosan felmerülő közös munkák) gyökerezik, melyeknek leküzdése a közösség tagjainak közös érdeke. Így tehát a népi társadalmakban a szomszédi kapcsolatok stabilak, ismétlődő jellegűek, normatívan szabályozottak. Redfield a zárt és integrált „kis közösségek” (*little community*) kategóriájába sorolja a Nyugat-Mexikóban működő szomszédságok (10–12 fős kaláka, mely a közös munkán túl a közös szórakozást is biztosítja) intézményét.²² A wirthi és a redfieldi szociológiai irány végső soron kimondja, hogy a modern nagyvárosban a szomszédság a családnál is gyorsabban indul bomlásnak: a szükséghelyzeteket a termelési feladatok bürokratizálása megszünteti, s ezáltal a szomszédság elveszti létalapját, s az anonimitásba, szegmentalitásba veszik. Redfield átveszi J. A. Barnes kategóriáit, így ő is három társadalmi teret, társadalmi dimenziót különböztet meg a paraszttársadalmakon, a törzsi kultúrák és a modern államok társadalmán belül: 1. a territoriális alapú társadalmi teret [lokális csoportok hierarchikus rendje: a) háztartás, szomszédság, b) átmeneti csatorna a helyi és az országos élet közt, c) állami élet, ipari rendszer]; 2. az országot átszelő határok nélküli kapcsolathálót (például baráti kötelék); és 3. a viszonylag független gazdasági teret (Redfield 1960b:26–34). A lokális csoportok legalsó hierarchikus fokán elhelyezkedő rokonság és szomszédság körében személyesebb és hagyományosabb kapcsolatok a jellemzők, míg a hierarchia csúcsán lévő állami szinten formálisabb és személytelenebb a kapcsolatháló. Redfield elmélete szerint a népi társadalmat alapvetően a horizontális kapcsolatok (közösségen belüli) határozzák meg, míg az urbanizáció során nagyobb jelentőséget kap a vertikális kapcsolatrendszer (a helyi közösségen kívüli, magasabb társadalmi rendszerekkel való kapcsolat, Nemes-Szelényi 1967:58–61). Az egyén tehát elveszti lokális kötöttségét: sokkal inkább kötődik az intézményhez, amiben dolgozik, mint a településhez, ahol lakik.

A humán ökológia az 1920–1930-as évek legnépszerűbb szociológiai irányzata, mely az ökológiai szemléletmód társadalomtudományi alkalmazásának első kísérlete (Nemes-Szelényi 1967:73–83). Az irányzat, a tudományág nevét Robert Ezra Parktól kapta, aki az alábbi szemlélet képviselője: a különböző természeti és mesterséges környezeti feltételek között különbözőképpen alakulnak az emberi kapcsolatok, a társadalommá szerveződés formái. Park és tanítványai a chicagói empirikus iskolához kapcsolódnak, mely irányzatnak egyik jeles képviselője Louis Wirth (Nemes-Szelényi 1967:80–84). Amint azt már említettem, a klasszikus ökológiai kutatás idején közkedvelt téma volt a primer szervezetek felbomlásának jellemzése: így a chicagói iskola képviselői is sokat foglalkoztak a szomszédság elhalásával a metropoliszban. A chicagói empirikus iskolát azonban az a vád érte, hogy kutatói kizárólag Chicagóval és a dezorganizációs folyamatokkal foglalkoztak, holott a nagyvárosban a felbomlás mellett integrációs jelenségek is felbukkanak (Nemes-Szelényi 1967:85–90). A chicagói empirikus iskola azonban hamarosan az

integrációs szemléletet is elsajátította, és megállapította, hogy a modern metropoliz integrált egységek, természetes övezetek rendszere. Az organizációs, integrációs folyamatok a nagyvárosban leginkább a marginalitással szembeni tolerancián keresztül érhetőek tetten: míg a falusi, kisvárosi életforma az erős társadalmi kontroll miatt a marginalitást nem képes elviselni, addig a nagyváros integrálja mindazon elemeket, melyeket a falu nem tűr meg (Nemes-Szelényi 1967:99–103). A humán ökológia az integrációs folyamatok tanulmányozásával kapcsolatban bevezette a természetes övezet fogalmát és típusait (gettó, szuburbia, *slum*), illetve egyéb nagyvárosi strukturális egységeket határozott meg (zóna, szomszédság, Nemes-Szelényi 1967:103–115). A nagyvárosokat vizsgáló humán ökológiai irány fogalomrendszere szerint a szomszédság a városszerkezet lehető legkisebb, még értelmezhető egysége, mely területileg néhány háztömb vagy egy iskola körzetére terjed ki. „Tulajdonképpen a szomszédság leginkább városépítészeti egység, aminek bizonyos kultúrákban van valamelyes társadalmi tartalma is.” (Nemes-Szelényi 1967:108.) Bár Redfield megállapította, hogy a nagyvárosban megszűnik az emberek lokális identifikációja, s a lokalitás elveszti jelentőségét, a modern városszociológiai kutatás már azt hangsúlyozza, hogy bizonyos funkciók mégis megőrizték lokális relevanciájukat a nagyvárosban (Nemes-Szelényi 1967:129–141). A szociológusok megfigyelései alapján négy fontos funkció lokalizálódik a város, a természetes övezetek és a legszűkebb lakóhely (szomszédság) szintjén: a termelés-fogyasztás-elosztás funkciója (helyi kommunális ellátás), a szocializációval összefüggő lokális funkciók (helyi óvoda, iskola, lakóközösség), a társadalmi részvétel mint lokális funkció s végül a társadalmi kontroll funkciója. Számunkra az utóbbi három funkció érdekes, mely a szomszédság intézményét is érinti. Az iskola előtti szocializáció során a lakóközösségben, a szomszédsági körben sajátítja el a gyermek a helyi ismereteket, értékeket. A lakóhely feladata, hogy kielégítse az emberek társadalmi „kontaktusigényét”: a társadalmi részvétel révén az emberek a családi közösségen túlnyúlóan az egyéb primer szervezeteken (például szomszédság) keresztül bekapcsolódnak a társadalmi életbe. A társadalmi részvétel segít a konfliktusok kezelésében, és biztosítja az információval való ellátottságot. (Bármennyire is nagy hatása van napjainkban a médiának, a hivatalos hírközlési csatornák hírei az emberek számára csupán akkor hihetőek, ha az információt valamilyen személyes, lokális csatorna [primer szervezet] is megerősíti). Bár a nagyvárosban a szankciók osztársadalmi jellegűek, bizonyos korlátok közt – informálisan – a társadalmi kontroll is megmaradt lokális funkciónak: a megszóláson, gúnyolódáson, dicséreten keresztül megnyilvánuló társadalmi ellenőrzés akkor bizonyul hatékonynak, ha a közösség tagjai adnak egymás véleményére. Az integrációs irányvonal tehát győzött az organizációs elméletekkel szemben: a család és a szomszédság a nagyvárosban is stabilnak bizonyul (Nemes-Szelényi 1967:141–146). A számos, szomszédságra és családra vonatkozó empirikus vizsgálatot készítő Eugene Litwak dolgozta ki a primer szervezetek stabilitását alátámasztó elméleti megfontolások nagy részét.²³ A konkrét körülmények ismeretében jártasabb primer szervezetek bizonyos funkciókat hatékonyabban látnak el, mint a bürokratikus szervezetek, ugyanis az élet minden területén megtalálható problémák (például gyermeknevelés) ellátásához nincs szükség különösebb szakértelemre; túl bonyolult feladatok ellátásához (például lelki konfliktusok megoldása) pedig a társadalom nem rendelkezik ismeretekkel; s végül ritkán előforduló problémákra (például természeti csapások) gazdaságilag lehetetlen felkészülni. Noha a nagyvárosban is tovább élnek a

primer szervezetek, jellegük, funkciójuk alapvetően megváltozik a falusi társadalomban betöltött szerepükhöz képest. Dortmund északi részén a nagyvárosi ember környezetét vizsgáló írásában Elisabeth Pfeil megállapítja, hogy az urbanizált családok körében az emotív szempontú, hasonlóság elvén alapuló szelektivitás érvényesül: szomszédi kapcsolatba egymáshoz hasonló réteghez tartozó és hasonló ízlésű családok fognak lépni (rétegszomszédság).²⁴ Ez a kapcsolat jellegében és funkciójában tehát sokkal inkább a baráti kapcsolathoz lesz hasonlatos. Az urbanizációval járó nagyobb szelektivitás következtében tehát a rokoni és szomszédi kapcsolatok háttérbe szorulnak, míg a baráti kötelékek szerepe egyre fontosabbá válik. A valóságban azonban az alrendszerként értelmezhető érintkezési kör három eleme (rokoni, baráti és szomszédi kapcsolat) sokkal bonyolultabb szövevényt alkot (Nemes–Szelényi 1967:149). „A szomszédság és a rokonság, illetve a baráti kör egymást kiegészítő viszonyban állnak egymással.” (Pfeil 1973:270.) A szomszédnak ugyan sokszor térbeli elhelyezkedéséből adódó helyzeti előnye és felelősségteljes kötelezettségei vannak a rokonokkal, barátokkal szemben, mégsem helyettesítheti azok funkcióját. Éppen ezért hangsúlyozza Pfeil, hogy a szomszédi viszonyok és a baráti-ismeretségi kapcsolatok együttes vizsgálata szükséges. Tönnies a rokonságot a „vér közösségeként”, a szomszédságot a „hely közösségeként” és a barátságot a „szellem közösségeként” határozza meg (Tönnies 1983:24–26). A közösség mindhárom fajtája szorosan összefügg egymással térben és időben egyaránt: a vér közössége az együttlakás által a hely közösségévé fejlődik, majd a fejlődési rend következő állomása a közös tevékenységen alapuló szellemi közösség. Noha a rokonság helye és egyben életének kerete a ház, a rokoni szellem mégsem kötődik a ház és a térbeli közelség korlátaihoz: a távolság dacára megvalósulhat az együttlét, a közös cselekvés elképzelése. A szomszédsági érintkezési kör pedig éppen a településrend adta térbeli közelségből születik: a falvakban a lakóházak közelsége, a közös föld vagy az egymással határos szántóföldek és a közös munka teszik lehetővé, hogy a szomszédi kapcsolatban állók hozzászokjanak egymáshoz, bizalmas információkat szerezzenek egymásról. Jóllehet a szomszédságot az együttélés határozza meg, a kapcsolat a térbeli eltávolodás ellenére is fenntartható, igaz, nehezebben, mint a rokonság esetében. A barátság a másik két közösséggel ellentétben „láthatatlan lakóhellyel” rendelkezik, s létalapját – a szomszédsági és rokoni viszonytól függetlenül – a közös munka és gondolkodásmód, az azonos foglalkozás, mesterség adja (Tönnies 1983:25). A baráti köteléket legjobban a gyakori összejövetelek segítségével lehet fenntartani, s ehhez a város szolgáltatja a legalkalmasabb helyet. Míg a rokoni és szomszédi viszony a kölcsönös bizalmon és az egymásba vetett hiten alapul, addig a barátság alapja nem természetes és magától értetődő: az egyének mindenáron saját akaratukat akár egymással szemben is érvényesíteni szeretnék, s ez gyakori viszálykodáshoz vezethet. A barátság tehát a legnehezebben fenntartható közösség a három közül. Pfeil átveszi Tönnies fogalomrendszerét, s ő szintén elsődlegesen térben szemléli a szomszédságot: „A szomszédság jelentősége éppen térbeli közelségből következik.” (Pfeil 1973:269.) A szomszédság funkcióját tekintve tehát a háztartási közösséghez képest diszkontinuusnak mondható, mert „szolgálati” és kötelességei csak időközönként válnak időszerűvé, míg a térbelileg szétszórtan élő rokonok, barátok hálójához képest az állandóan jelen levő szomszédság kontinuusnak tekinthető (Pfeil 1973:269–270). Elisabeth Pfeil behatóan foglalkozott a szomszédság szó definíciójával, pontos meghatározásával, szűkebb és tágabb jelentésével (Pfeil 1973:270–

277). A szomszédság szónak sok jelentése van. Szűkebb értelemben, a szó angol és német eredetét tekintve magában foglalja a már sokszor emlegetett térbeli közelséget. Erre utal a német szólás is: „A jó szomszéd jobb a távoli barátnál.”²⁵ Ezzel szemben a szomszédság kiterjedhet nagyobb távolságokra is (lásd a francia *voisin*): kis faluban mindenki szomszédja a másoknak, a szomszédság és a község határai fedik egymást. A modern várostervezés alkotta szomszédságok (*neighbourhood-unit*) olyan önálló lakótelepek, melyek saját építészeti, gazdasági és kulturális központokkal és határjelölőkkel rendelkeznek, és ahol a lakók tudatosan egységként értelmezik lakótelepüket. A városépítők által ily módon létrehozott mesterséges szomszédságok azonban nem tekinthetők valódi szomszédságnak, mert nem jönnek létre az ismétlődő találkozásokon és személyes kapcsolaton alapuló szomszédsági viszonyok. Pfeil a szomszédság helyett a szomszédsági kör elnevezést javasolja: a szomszédsági kör „az a tulajdonképpeni szomszédság, amelyben összehangolt szomszédi viszony áll fenn az emberek között” (Pfeil 1973: 274). Az így meghatározott szomszédsági kört pedig kettős értelemben érdemes vizsgálni: 1. mint szomszédi összefonódást az adott földrajzi és települési körzetben, melynek alapjául a lakóház szolgál; 2. mint az egyes családok szomszédsági kapcsolatrendszerét, melynek alapegysége a család. A mai nagyvárosi társadalmakban a bürokratikus szervezeteket „kiszegítő” primer szervezetek – és ezeken belül is főként a szomszédság – igen jelentős szerepet töltenek be két funkció ellátásában: a társadalmi részvétel (kölcsonös látogatások, információátadás) és a kölcsönös segítség terén (Nemes–Szelényi 1967: 150–159). Ez utóbbi szerepkör tulajdonképpen a szomszédi kapcsolatok melegágyai, hiszen a kölcsönös segítség mindig él: a legmindennapibb és a legrendkívülibb körülmények közt egyaránt.

A magyar néprajzi tanulmányok adatai alapján elmondható, hogy a szomszédsági kapcsolatok a magyar népi társadalomban jól működő intézmények voltak, de nem kristályosodtak úgy ki, mint a német nyelvterületen (Nagy Varga 2000:553). A Néprajzi lexikon szócikke a szomszédságot mint egyfajta emberi kapcsolattípust és viselkedésformát határozza meg: a szomszédság „a szomszédi állapotból fakadó emberi viszonyok összessége, amely jogok és kötelességek formájában a legkülönbözőbb tevékenységek kölcsönös lebonyolítását, annak konkrét szervezeti formáját is magában foglalja” (Szabó 1982:81). A lokális köteleknek és a falu térbeli tagolódásának Fél Edit és Hofer Tamás egy egész fejezetet szánt az átányi gyűjtést feldolgozó tanulmányukban (Fél–Hofer 1969: 168–184). A fejezet legnagyobb részét pedig a szomszédságról írt rész foglalja el (Fél–Hofer 1969: 172–180). A Fél–Hofer szerzőpáros a szomszédok három alapvető típusát különbözteti meg: a falu belterületén a lakóház körzetében lakó szomszédot, a tanyakert körzetében lévő szomszédságokat és a szántóföldek, szőlők körzetében található szomszédságokat. Átányban a falu belterületén található szomszédságok gyakran kisebb lokális egységekkel, falurészekkel (például *zug*, *köz*) estek egybe. A szomszédságok mérete és térbeli kiterjedése ugyanakkor nem körvonalazható tisztán. A szomszédi kapcsolatok szövevényét tovább bonyolítja, hogy a falubeliek szomszédjaik közt egyfajta hierarchikus, fontossági sorrendet állítanak fel, melynek vonala nem feltétlenül egyenesen arányos a szomszédok térbeli távolságának mértékével. Fél Edit és Hofer Tamás összegzésében a megfelelő szomszédi magatartásformára vonatkozó szabályokra található példákat, főként a kölcsönös segítségnyújtással kapcsolatban, hiszen a szomszédoknak ez az egyik legfontosabb kötelessége és feladata (Fél–Hofer 1969: 173–177).

A kölcsönös segítségnyújtás jelentheti egyrészt tárgyak, illetve használati eszközök kölcsönadását, kölcsönvételét, másrészt pedig személyes segítséget, szolgálatot vész-helyzet esetén, lakodalomban, halálesetkor, illetve a szomszéd távollétében. A szomszédság rendszerének működése, szerepe és struktúrája könnyebben megérthető, ha a rokoni kötelékek szerkezetével vetjük össze. A rokonsági és szomszédsági kapcsolatrendszer sokszor nem egyértelműen határolható el egymástól: sokszor átfedi egymást e két csoport szövevénye. A szomszédok között például lehetett rokonsági vagy komasági kapcsolat is, hiszen a rokonok igyekeztek egymás közelébe települni (Tárkány Szücs 1981:65). Vannak azonban olyan közösségek is, ahol a lokális csoport csupán szomszédokból áll, mert a nagycsalád szervezetének felbomlása, az exogámia és az elvándorlás következtében a rokonok távolabb élnek (a 20. század második felétől kezdődően az észak-magyarországi és alföldi falvak többsége ilyen tendenciát mutat, Szabó 1982:81): „Itt mindenki széjjel van, a rokonság széjjel van, a barátok széjjel vannak, csak a jó szomszéd, ha összetart.” (Fél 1959:74.) Ezekben a helyeken (például a Fél Edit által vizsgált Tiszaigaron) a szomszédokat szinte a rokonokat megillető jogokkal tisztelték meg, ugyanis a rokonok földrajzi távolsága révén a lokális kapcsolatok fenntartása nagyon fontos volt az egyén és a közösség számára egyaránt: „Más faluba van a testvérem, meghalhatok, megmeredhetek, amíg az hozzám jönne. A szomszéd az megmos, megtakarít, mire a testvér jön.” (Uo.) Előfordult az is, hogy egyes esetekben a szomszédot bizonyos fokú rokonnak tekintették: „Lagziba a testvérek után mindjárt a három szomszédot hívják meg, mert a szomszéd sokszor még a testvérnél is előbbre való.” (Uo.) Az intimitásnak azonban volt határa: bármilyen messze laktak is a rokonok, a parasztok életében mindig is kitüntetettebb rangban álltak, mint a szomszédok. A szomszédok jogai és kötelességei tehát általában korlátozottabbak voltak, mint a vérrokonoké (Fél–Hofer 1969:172).

A szomszédokra vonatkozó íratlan és írott szabályokat a lokalitással kapcsolatban Tárkány Szücs Ernő foglalta össze (Tárkány Szücs 1981:65–68). 1852-ig az országos szokásjog szerint az ingatlanra és szőlőföldre vonatkozó elővásárlási jog illette a szomszédot (jóllehet a vérség joga országszerte megelőzte a szomszédság jogát, Bónis 1982:81), a szabad székelők a kihalt család vagyonaival kapcsolatban öröklési joggal rendelkeztek, némely helyi szokásjog pedig foglalási jogot biztosított az elhagyott földre nézve. Ezen megkötések mellett még számos szokáson alapuló, jogi tartalmú szabály is vonatkozott a szomszédra (például a kölcsönös segítségnyújtással és a házak közti mezsgyével kapcsolatban, Tárkány Szücs 1981:686–692).

Erdei Ferenc a településrend szempontjából közelíti meg a szomszédság kérdését (Erdei 1940:32–35). Megállapításai fontosak lehetnek a homokmégyi adatok elemzésekor, hiszen Erdei a szomszédsági viszonyra vonatkozóan is rávilágít a szállás és a falu közti különbségre. Míg a szálláson sem térbelileg, sem társadalmilag sincsen szomszédság, addig a falu olyan több egységből összetevődő csoport, ahol a szomszédság különösen erős és sokoldalú társadalmi viszonyt hoz létre: „a falu szomszédságában élő szállások együttese, viszont a szállás meglazult szomszédságú falurész” (Erdei 1940:33). A következő fejezetekben körvonalazódik majd, hogy a szálláseredetű Homokmégyen milyen típusú szomszédi kötelék a jellemző.

Összefoglalásként megállapítható tehát, hogy a rokonságon és a házasságon alapuló kapcsolatrendszerek mellett az egyének és családok között léteztek egyéb kapcsolatok is, melyek a rokoni viszonyok modelljét követték. Az ilyen, rokonsági viszonyokat kiegészítő

szító primer csoportokat képezhetik a műrokonság tagjai, a szomszédok vagy a barátok (Sik 1988:41; Nagy Varga 2000:532). Ezek a szerveződési formák lehetővé tették, hogy a rokoni összetartás szélesebb társadalmi mezőn érvényesüljön, magába olvasztva a lokalitás elvén működő csoportok szövetét is.

Az alábbi elemző részben többek között arra keresem a választ, hogy a homokmégyi idős asszonyok által felvázolt szomszédsági rendszer mennyiben hasonlít a *Nachbarschaft* és a szász szomszédságok intézményére: vajon a homokmégyiek életében is olyan nagy befolyással bíró zárt rendszert és szoros kötődést jelent-e a szomszédság, mint az egykori *Nachbarschaft* a német faluközösségek számára? Másrésztől azt is kutatom, hogy az általam vizsgált közösségben a rokonsági és szomszédsági hálózat szerepe, szerkezete hogy viszonyul egymáshoz.

A szomszédság körülhatárolása Homokmégyen

Elsőként a szomszédságot mint közösséget, mint zárt földrajzi és társadalmi egységet értelmezem. Ezután a szomszédság szerves részét képező, de mégis külön egységként is elemezhető szomszédolást, a szomszédok tevékenységi körét, szerepkörét, és ezekkel a tevékenységekkel állandó kölcsönhatásban lévő értékrendalkotást, szabályalkotást, illetve ezek alkalmazásait analízálom. Végezetül pedig az általam fölrajzolt rendszert vizsgálom abból a szempontból, hogy a szomszédság mint komplex jelenség – minden apró részletével együtt – milyen szerepeket és mely területeken tölt be mind a társadalom (közösség), mind az egyén életében.

Mindezek mellett nem lehet megfeledkezni a rokonsági rendszer létéről és szerepéről sem, hiszen az ember életében, legyen falusi, városi vagy törzsi életmódról szó, a rokonsági rendszer igen meghatározó: ennek mintájára alakítanak ki egyéb társadalmi kapcsolatrendszereket is (lásd Gulliver 1971:345–358). A riportok anyaga alapján kitűnik, hogy a rokonság a szomszédsággal párhuzamosan funkcionáló társadalmi kapcsolatrendszer, a szomszédsági rendszerrel egymást kiegészítik: a társadalmi és a magánéletben is bizonyos területeken és funkciókban osztoznak, illetve bizonyos helyzetekben és szerepekben pedig egyeduralmat élveznek (Faragó 1999:152–153; Wolf 1973:391–433).

A szomszédság közössége – territoriális egység és társadalmi kapcsolatrendszer

A beszélgetésekből kiderült, hogy az adatközlők idős korukra főleg azért költöztek Homokmégyre, hogy közel legyenek gyerekeikhez, unokájukhoz: a rokonok megpróbáltak egymás közelébe, szomszédságába építkezni, költözni. Zsandár Borcsa egyik fia és annak felesége eltartási szerződést kötöttek a Borcsa néni szomszédjában lakó idős házaspárral, hogy majd a helyükre költözhessenek: „*Hát szóval ez az én menyem meg a fiam vállalják fel őket, mert itt vannak a szomszédban, hát vállalják...*”²⁶ Ennek ellenére a rokonság jó része többnyire szétszóródott az országban, a világban (például főrás Marcsa unokái az Egyesült Államokban élnek). Főrás Marcsa és Török Borcsa is hangsúlyozták,

hogyan manapság a család már nem tart össze, a fiatalok elmennek a szülői háztól, a rokonság földrajzi egysége tehát megbomlott: „Ma már ha megnősül vagy valami, akkor mennek el a háztól, az már nem marad a szülőnél. Valamikor még 2-3 menyecske is vót egy háznál!”²⁷ „Valamikor még a vasúton túl sem szabad volt a legénynek, se a leálynak sem férjhez menni, mer’... akkor azt mondták, hogy már nem jóra való... Aztán most meg már tényleg elmennek még a világ végére is!”²⁸ A rokonokat tehát ritkán látják, öregsükre egyedül maradtak: ezért is lehet fontos a magányos, idős homokmégyi lakosok számára a szomszédság, a szomszédolás. Ezt a feltevésemet jól példázza Török Borcsa vallomása, melyben azt árulja el, hogy férje halála után a falu széléről azért költözött be a falu belsejébe, mert nem járt feléje senki, nem volt a közelben szomszéd, egész nap nem látott senkit: „Mer’ már ott kint nem szerettem. Télen, amikor rossz idő volt, nem jött oda senki, hetekig se, és akkor már olyan nem jól éreztem magamat, ha 2-3 nap nem gyűttem be a lányomékhöz vagy a boltba. Akkor már el kellett gyűnnöm, hogy mégis, hát embőroket lássak, mert volt úgy, hogy egy hétig se láttam senkit se ott kinn... Hát kicsit távolabb volt a szomszéd, mer’ én legszélrűl voltam... de közelünkbe nem volt szomszédunk...”²⁹

A szomszédságot földrajzi és társadalmi szempontok alapján is lehet értelmezni. Nézzük meg tehát, hogy mit jelent, és meddig terjed a szomszédság a homokmégyiek számára. A szomszédság közösségét milyen földrajzi, illetve társadalmi keretek közé lehet behatárolni?

Az interjúk során gyakran elhangoztak olyan földrajzi és társadalmi feltételek, melyek lehetővé teszik az egy szomszédsági körbe való tartozást. Bizonyos fokú földrajzi és társadalmi homogenitásnak kell érvényesülnie a szomszédsági kapcsolatrendszer működéséhez. A társadalmi, vagyoni, kulturális, életkorbeli, etnikai homogenitás (közös érdekek, azonos szórakozási lehetőségek, hasonló sors, hasonló életstílus) a jószomszédi közösség kialakulásának alapvető követelménye (Heasman 1978: 116–118). Cinkó Marcsa fogalmazta meg legjobban ezt a sorstársi összetartozást, amikor arról az elhunyt szomszédasszonyáról beszélt, akivel együtt napszámoskodott, és egy helyen gulyáskodó férjeiknek hordta az ebédet: „De hát, egyidősek vagyunk, egy küzdelmünk volt az életben, nagy résziben, és akkor így el szoktunk beszélgetni, sokszor előhúzzuk a múltat, a jót is, a rosszat is.”³⁰ (Ez a szomszédasszony adott neki pénzt kölcsön, amikor visszavásárolta a házat az államtól.) Margit néni is nagyon közel érzi magát zsandár Borcsához, hiszen mindketten nagyjából egyidősek és magányosak is, és még sok más közös vonás van az életükben: „Az is alsómégyi volt, meg én is. Egy utcában laktunk, nem olyan messze egymáshoz. Az ő anyja is drágszéli volt, meg az enyém is.”³¹ Itt tehát a szomszédságnak egyfajta időbeli kiterjedését is érzékelhetjük: az egykori szomszéd az új helyen is szomszéd, még több közös élménnyel szaporodik kettejük élettörténete. Margit néni zsandár Borcsához képest az *utca túloldalán, a második házban lakik, azonban közvetlen szomszédjával Margit néni nem tud kapcsolatot teremteni. Egykori közvetlen szomszédja házában most a fia lakik, aki Margit néninél egy életöltővel fiatalabb, és viselkedésében is nagyon furcsa, amióta az édesanyja meghalt: „...az olyan be van zárkózva éjjel-nappal... nem lehet hozzá bemenni... nem lehet vele beszélni... hát, nem ilyen volt, míg az anyja élt”*³².

A szomszédi viszony kialakításának tehát társadalmi akadályai is lehetnek, ezek az akadályok pedig mind a másságon (eltérő életkor, életstílus, anyagi és szociális helyzet),

vagyis a homogenitás egységének megbomlásán alapulnak. Fórás Marcsa azt panaszkolta el, hogy ő már a fiatalabb szomszédasszonyokkal nem tud miről elbeszélgetni, mert már olyan nagy a generációs szakadék köztük: „Hát éneköm már nem az a témám, mint az övéké, mert minden korszaknak megvan a saját témája. Azt ilyen öreg már mit tud?... *Sehova nem megyek, semmit nem hallok...*”³³

A szomszédság társadalmi határa gyakran látványos formát ölt, kirekesztéshez vezet: van úgy, hogy eltérő társadalmi réteget képviselők egyáltalán nem tudnak kijönni egymással, az egyikük mindenképp kirekesztett lesz (Heasman 1978:118–121). Török Borcsa mesélt el egy történetet, mikor az egyik *kulák származású* szomszédasszony nem ment Borcsa nénivel és az igen lassú járású Piros nénivel együtt a templomba arra hivatkozva, hogy nem bírja a tempójukat. Templomba menet Borcsa néniék azonban észrevették, hogy a szomszédasszony az utca másik oldalán egy másik *kulák asszony* társaságában siet a templomba: „*Ez kulák származású, azt akkor mivelünk hát, nemigön szórakozik, mert mi szegények vagyunk hozzá... azt akkor néha-néha átgyün, ha valamire kíváncsi...*”³⁴ Török Borcsa erre a „diszkriminációra” szintén kiközösítéssel válaszolt: „*De mink csak ketten vagyunk szomszédok [Piros nénivel].*”³⁵ Az azonos vagyoni háttérrel rendelkezők tehát jobban kijönnek egymással, könnyebben szót értenek, egy közösségbe tartoznak (Heasman 1978:118).

A földrajzi homogenitás, zárt territoriális egység, a közelség már nem ilyen egyértelműen képezi a szomszédi közösség elengedhetetlen feltételét. A földrajzi határ meghatározása viszonylag rugalmas: terepmunkám során úgy tapasztaltam, hogy a szomszédság nem csupán házsomszédot, utcabeli szomszédot jelent, hanem távolabb lakó barátokra, barátnőkre is kiterjedhet ez az elnevezés. Ez vajon azt jelenti, hogy manapság a homokmégyi szomszédi közösségben a társadalmi kötődések, viszonyok, kapcsolatok erőteljesebbek, mint a territoriálisak? Járjuk körül ezt a kérdést tüzetesebben a városantropológiai, városszociológiai és a környezeti pszichológiai szakirodalom segítségével!

Már a chicagói empirikus iskola városszociológusai és korunk amerikai antropológusai és pszichológusai is a szomszédság kettős jellemvonását emelik ki: az 1930-as évek amerikai nagyvárosaiban csakúgy, mint az 1980-as évek metropoliszainak lakónegyedeiben is a földrajzi egység egyben bizonyos társadalmi kapcsolatrendszert is jelent (Altman–Wandersman 1987; Nemes–Szelényi 1967:108). A szűk territoriális kiterjedés azonban ebben az esetben is már megkérdőjelezhető. A környezeti pszichológus Rivlin cikkében felhívja a figyelmet arra, hogy a legtöbb szakirodalmi definíció a közelségen alapul („*the people who live next door, the people who live on the block*”³⁶), holott a szomszédok nem minden esetben körülhatárolható környék lakói, hanem lehetnek a szomszédsági élet csomópontjain, találkahelyein rendszeresen jelen lévő „szomszédok”, akik ezen a körülhatárolható téren kívül laknak, de funkciójukat és értékrendjüket tekintve mégis az egyén közvetlen környezetéhez tartoznak.³⁷ Török Borcsa és cinkó Marcsa mesélte, hogy napszámoskodásuk alatt sok helyen kötöttek barátságokat, és néha ezek a távolabbi barátok – ha éppen Homokmégyen járnak – beugranak hozzájuk, és elmesélik nekik, mi újság van feljűk: „...*igen sokfelé van ismerősünk, sokfelé van barátunk, akivel így együtt dolgoztunk, ... Hillyén is... Alsóme gyön is... , vagy akivel odajártunk... akkor van amelyik begyün megnézni, akivel már régen találkoztunk...*”³⁸ Margit néni arról számolt be, hogy az egykori drágszéli szomszédai mind a mai napig rendszeresen látogat-

ják Margit nénit: eljönnek Homokmégyre megnézni a régi szomszédot és a régi szomszéd elhunyt férjének sírját is. Margit néni is viszonozza a szomszédolást: ha Kalocsán jár, beugrik az egykori szomszéd lányát meglátogatni. Ez esetben ismét az időbeli dimenzió dominál a földrajzi felett: az „időtálló, örök jó szomszéd” áthidal mindenféle földrajzi akadályt, és képes életre szóló barátságot kötni. Itt tehát nem a földrajzi közelség a lényeg, hanem a rendszeres látogatás, jelenlét és részvétel, mely által a „távoli szomszédok” a szomszédságnak egy más jellegű határát rajzolják meg (Fél–Hofer 1969:178). Úgy tűnik, hogy manapság egyre inkább a különféle társadalmi kapcsolatok kerülnek előtérbe, mintsem a földrajzi közelség vagy szomszédság: „*There may be a shift from a neighboring of place to a neighboring of taste.*”³⁹ Ez a fajta, az azonos ízlésen és gondolkodásmódon alapuló kapcsolat azonban már baráti köteléknek minősül (Pfeil 1973; Tönnies 1983:25). Török Borcsa azonban azt állítja, hogy „régebben” sem volt akadály a jelentősebb földrajzi távolság: „...mikor ott kint laktam, akkor nem csak a szomszédok, hanem még a másik utcából is, akik összebarátkoztunk, még azzal is összejártunk még azelőtt régebben... Akkor még nem számított, hogyha messze volt a szomszéd, az is elgyűtt.”⁴⁰

A földrajzi közelség azonban mégsem veszítette el jelentőségét: még mindig nagyon fontos szerepet játszik sok ember életében a szomszéd és a szomszédság. Cinkó Marcsa is megjegyezte, hogy Török Borcsával hiába ismerték egymást még leánykorukból a napszámoságból, jobban csak azóta járnak össze, amióta Borcsa beköltözött szélrül, és közelebb került: „Amikor itt szélrül laktak, akkor ugye, megint már mi nem voltunk annyira közvetlen szomszédasszonyok, csak miután, ugye, bekerült lakni, és akkor azóta járunk így össze.”⁴¹

A földrajzi közelség lehetővé teszi a szomszéd számára, hogy olyan funkciókat töltsön be, amelyeket a távolabbi ismerős vagy barát nem tölthet be: a közvetlen szomszéd gyors segítség lehet vészhelyzetben, érzelmi támogatást, vigaszt és hirtelen anyagi segítséget is nyújthat (Altman–Wandersman 1987; Fél 1959:73–74, 110; Fél–Hofer 1969:174–177). Margit néni is rögtön zsandár Borcsához szaladt át, mikor rosszul lett. Török Borcsa azt is megjegyezte, hogy nemcsak a fenti funkciókat tekintve élvez előnyt a közeli szomszéd a távoli rokonnal szemben, hanem a közös szokások, szórakozási lehetőségek szempontjából is. A közeli rokonokhoz, szomszédokhoz elmentek farsang idején köszönteni, „hülyéskedni”, de a messze lakó rokonokat ilyenkor már nem látogatták meg: „Hogyha közeli, abba az utcába’ vagy abba a faluba volt rokon, akkor rokonokhoz is... de ha másik faluba volt a rokon, akkor csak szomszédokhoz...”⁴²

Cinkó Marcsa emlékeiből tűnik ki a legvilágosabban, hogy a szomszédság körülhatárolása földrajzilag nem egyértelmű: nem lehet a földrajzi közelséget kizárólagos feltételnek venni, de mellőzni sem a szomszédság behatárolásakor. Cinkó Marcsa lány korában az utcabeliek jártak össze, sorban látogatták meg egymást a lánypajtások: „Akkor volt olyan, hogy egy házhoz jártunk, volt, mikor a lányokkal sorba jártunk, ugye a lánypajtásokhoz... Végig! Amarra kint a falu szélén is volt egy lány, még oda is kimentünk. De ő is ide begyűtt, az ugye, neki be kellett gyünni. De hát akkor ő is akarta, hogy menjünk el hozzá, aztán nekünk meg oda ki kellett menni. Hát, akik így jártunk sorba.”⁴³ Később kiderült, hogy ennek az utcabeli szomszédolásnak is volt egy földrajzi határa, mely két csoportot, az alvégi és a felvégi csoportot választotta el egymástól. Ez az „elválasztóvonal” azonban mégsem különítette el teljesen a két csoportot, sőt inkább úgy tűnt, hogy inkább közös találkozóhelyül szolgált: „Hát, vót olyan, hogy hát alvégi csoport vagy fölvégi cso-

port, hát olyan is volt esetleg... hát egyik voltunk, csak Alvégen arra olyan hosszú az utca arra végig, akkor mink nem mentünk oda, ők meg nem gyűttek ide. Akkor ez a központ már, ez az én öreganyám háza, a Borcsa nénin túl van egy utcán, akkor van az az olajkút, és akkor az az utca be, ott volt az én öreganyám. Akkor ottan, ott volt ilyen elválasztó, már hogy hát a lányok, akik alvégi lányok voltak, azok meg ott megálltak kicsit beszélgetni, ha mentünk misérül haza vagy bárhunnan. Akkor itt is, itten kovácsműhely volt, itt a kovácsműhelybe, itt is meg szoktunk állni, 4-5 leány, akkor egy kicsit eltracesol-gattunk, elbeszélgettünk még, és akkor úgy megyünk tovább...”⁴⁴ A földrajzi közelség tehát megkönnyíti az összejárást, hosszabban lehetett beszélgetni, de megtörtént az is, hogy valaki kedvéért akár messzebb vagy más szállásra is elmentek: „...aki meg messzebb lakott, annak meg menni kellett, az nemigen tudott beszélgetni, mer’ az meg sokára ért haza, meg arra továbbra már nemigen volt kísérője se. Mer’ hát csak egy-kettő személy volt olyan messze, hogy akik a túlsó faluvégről voltak... de eljártunk más szállásra, más szálláshelyekre is... farsangolni... Hozzánk is kigyűttek, kigyűttek oda. Én is mondom, hogy hát kint laktunk, szélről voltunk, mer’ hát úgy laktunk, de azért elgyűttek ezek a környékeliek, akik hát így nem olyan túl messze vannak. Csak, hát pajtások voltunk, igencsak!”⁴⁵

Mikor a szomszédsággal kapcsolatban a térről, a földrajzi kiterjedésről, határokról beszélünk, érdemes arra is figyelmet fordítani, hogy a közvetlen szomszédok, házsomszédok egymás között felállítottak-e valamilyen látható határt, kerítést. Erre a kérdésemre eltérő válaszokat kaptam, melyekből több végkövetkeztetést lehet levonni. Cinkó Marcsa és zsandár Borcsa úgy emlékeztek, hogy kerítés mindig is elválasztotta a szomszédokat, de a kiskapun keresztül volt módjuk egymással érintkezni: „Mindig is volt kerítés... hát a kiskapun, ott jártunk össze, a kiskapun...”⁴⁶ Romsics Károlyné Tóth potyesz Magdolna azt nyilatkozta, hogy már régen is volt kerítés a házak között, de nem minden háznál: „De nem volt ám minden háznál kapu. Hogyne!! Ott például emide volt egy kis ház, az például be se volt kerítve soha. Aztán akkor már mink csináltattunk oda az urammal a két ház közé kerítést. De ááá!! Nem volt még akkor semmi elkerítve: se a kert... Szídtuk a tyúkokat, ha kikapartak valamit, vagy kutyával megfogattuk őket... de nem voltak a kutyák megkötve, ááá!!! Senkinél se...”⁴⁷ Fórács Marcsa is azt állítja, hogy a mai szokással ellentétben régen még kerítés sem volt: „Arra hátra van a kertbe. De valamikor még az se volt. Úgy végig lehetett így 6-7 tanyán menni, hogy nem volt kerítés. De most már egyre jobban kerítkeznek. Akkor nem számított semmi... Most mög már, ha egy szál gaz áthajlik, akkor már... De elkerítkeznek mindenki... hát most már van ez a sok, hát itt a mi községünkbe hát ugye nem hallottam, de ugye olvassuk az újságot, mert mindennap jár, ez a sok lopások, meg hát akkor ugye az időseket is összeverik a kis pénzükért... aztán az ember zárkózik... valamikor nem köllött, nem is voltak még kapuk se... nyitott udvarok végig a soron...”⁴⁸

Az előző állításon kívül fórács Marcsa – férjével egyetemben – arra is emlékezik, hogy egykor a szomszédok közti határ meghúzása, a szomszéd telekről való áthatolás elleni védelmet szolgáló kerítés felállítása, illetve lerombolása gyakran viták, peres ügyek témája volt (Fél–Hofer 1969:178–179; Tárkány Szücs 1981:686–690; Örsi 1984:843). „Pereskedtek azért, hogy egy méterrel több legyen, mint a másiknak. Nehogy a másiknak szélesebb legyen a kertje. Kigyűttek ide az ügyvédök mérieskéltni, öttek-ittak, mentek haza, azt maradt ott a mezsgye, ahol volt [nevet]. Hát, ugye, azért most is van ám olyan, aki irigy. Nem sok, de akad azért most is olyan, aki – szokták mondani – hajszállhasogató... így

lehet hallani a községben, hogy a mözsgyén vesznek össze... valamikor a határt mözsgyének mondták itt bent, no meg hát kint a határban is a szomszéd földnél... mindig a mözsgyén törvénytörtek... De ez már nagyon ritka... Kihívják a mérnököt, az kiméri, lerakja a karót, azt az a határ.”⁴⁹

Sokszor tehát külső beavatkozásra, társadalmi kontrollra, „jogi népszokásokban megrögződött hagyományos jó megoldásokra”⁵⁰ van szükség a szomszédok közti földrajzi határ megrajzolásához, a saját terület kijelöléséhez: „Mögöttünk ez a ház most épült tavaly, és az illető azt hitte, hogy a faltul kezdődik az üvék. És akkor kijött egy földmérő, egy mérnök, aki elkezdte mérni egy bizonyos pontról a házhelyeket. És akkor megmutatta neki, hogy a falon túl egy méterre még a mienk, oda verte le a karót.”⁵¹ Kötelező szabályként élt tehát, hogy a határjel elhelyezésekor meghívták az érdekelt szomszédokat is (Tárkány Szücs 1981:690). A házépítési technikák, törvények is befolyásolhatják, hogy a szomszédok közti mezsgye éppen hol húzódik (Tárkány Szücs 1981:688): „Mert valamikor szoktak kihagyni a ház mögött helyet. Mer’ hát ugye tapasztani köllött, meszelni köllött, mit tudom én... hát, hogy a sajátján járjon. Ez, aki régen volt szomszédunk, az mindig azt mondta, hogy a mi falunk a mözsgyén van, nekünk nincs a ház mögött hely. De most úgy engednek építeni, hogy csak a mözsgyére szabad. Hetven centit kihagytak, és utána építettek. Az újabb törvény szerint már csak a határra szabad építeni... A házunk mögött levő gazda, vagy hát itt nekünk is meg kellene engedni a szomszédnak, hogy tataroztathassa az épületét, ha nincs is neki hagyva. Mög, hát most nem is lehet! ...Mert most már csinálnak alapot. Azelőtt nem csináltak alapot a háznak. De most már csak alapra szabad építeni...”⁵²

A fenti konfliktusokból és pereskedésekből az derül ki, hogy az egyén számára nagyon fontos egy személyes zóna, egy intim szféra fenntartása, melyet a közelben lakó, közvetlen szomszédnak figyelembe kell venni. Szomszédjait ugyanis nem választhatja meg az ember, de a kellő távolságot tarthatja velük szemben: „having a good feeling, but not close”⁵³. Sok vita okozója ugyanis a túlzott földrajzi közelség, zsúfoltság. A társadalmi kontaktusok szabályozásával és a kellő távolság tartásával tehát a konfliktusok elkerülhetők.

Önmaga és otthona meghatározásába az egyén saját lakókörnyezetét is beleérti: az egyéni identitás szerves része az a tér, melyben élünk, melyben kapcsolatokat teremtünk, melyhez ragaszkodunk. Saját létünk igazolásához elengedhetetlen egyfajta személyes, de ugyanakkor társadalmi tér vagy közeg kialakítása, ami – minden jó és rossz oldalával együtt – a miénk, ahol biztonságban és otthon érezzük magunkat (Teppo 1997:76).

Fórák Marcsa és cinkó Marcsa is hosszasan mesélték, amikor a szomszédjaikról kérdeztem őket, hogy melyik szomszédjuk merre lakik hozzájuk képest, milyen épületekkel vannak körülveve: „Itten a rendőrség volt, itt hátul itten mi is volt? ...Itten a csendőrlaktanya volt, ahol mostan, itt nálunk a sarkon, vagy már rendőrök voltak, mikor idekerültem, azelőtt voltak csendőrök, akkor már rendőrök voltak. Utána volt ott a posta, akkor utána itten ez a kis épület, ez olyan magányos volt, azt mindig kiadták valakinek, most ahun a presszó van, már újra lett építve. És akkor, na, ez volt határos velünk, arra tovább a rendőrség volt határos velünk... Akkor kertünk végében a papok voltak, vagy papkert van, az a plébániához tartozik. Ottan megint egy szomszéd, a második szomszéd határos. Akkor meg kicsit ennek a szomszédnak a kertje ide belenyúl a mienkébe, úgy-

hogy már nem is tudom, körül vagyunk véve, éppen már számoltam, hogy hány szomszédom van: akkor itt ez a kocsmá, itt ez a bolt... Körül vagyunk így szomszédokkal...”⁵⁴

Érdekes megfigyelni azt az interjúban, hogy a nyelvi kifejezésekben hogyan nyilvánul meg a különböző szomszédok közti hierarchia felállítása az időbeliség vagy a földrajzi közelség szempontjából (Fél–Hofer 1969: 172–173; Pfeil 1973: 276; Örsi 1984:843): „...idősebb is vót ez a hátsó szomszédasszonyunk, akkó még az lakott itt, a Romsics Laciéknak a háza mögött laknak, nem, előttük a Szabadi Gergőék. Azt azoknak az édesanyja lakott itt a házunk mögött, csak eladták azt a házat, s akkor lebontották, azt most egy újat építettek ide. Az egy olyanforma asszony, mint az én Verám, azt hiszem ’40-ben született vagy ’41-ben... de akkor ugye a házunk, az mögött is, aki van, az ’44-ben született, annak a háza mögött is, az is fiatal, szóval azok is mind fiatalok... Hát, én azért még, amikor olyan jobb idő volt vagy valami, hát ide a Veráhó nemigön szoktam, mer’ ennek a fiáék ide vannak nem messzi, azt akkor ugye ű hun ott van, hun itt van... Legjobban csak ide a túloldalon, oda a Magdihó, oda szoktam jobban elmenni... itt szömbé, abba a magos házba, ott lakik... Balog István a fia, az ilyen burkoló, a leánya az mög Kiskunhalason ilyen egészségügyi iskolát járt, azt most körzetis nővér... hát az mikor itthon van is, hát van mikor átszalad, hogy »Mit csinál?« vagy »Hogy van Maresa mama, Ignác papa?«... mer’ így hívnak azok bennünket: »papa« meg »mama«...”⁵⁵

Nagyon sok elnevezést használtak az adatközlők szomszédjaik megkülönböztetésére a földrajzi elhelyezkedésük alapján (például: *első szomszéd, közvetlen szomszéd, utcabeli, stb.*).⁵⁶ Az elnevezések alapján az egyes emberek szomszédügyi kapcsolatrendszerének egyfajta térképe rajzolható fel: „...as many ways of representing space as there are groups...”⁵⁷.

A téridentitás (*place-identity*), otthonhoz, lakókörnyezethez való kötődés a személyes identitás fontos része, mely a fizikai környezetben tapasztalt emlékekből, gondolatokból, érzésekből, viselkedési normákból, magatartási formákból, értékekből, jelentésekből, élményekből táplálkozik (Proshansky–Fabian–Kaminoff 1983:59). Az otthon, a lakókörnyezet, a szomszédosság a gyermekeknél nagy befolyásoló erővel bír (lásd szocializáció helye), mely a felnőttkorra is kiterjeszti még hatását, és maradandó nyomot, emléket hagy. A kiépített társadalmi kapcsolatrendszerben a hozzá tartozó környezeti kontextussal együtt, az ismerősök és a család révén az embert nagyon erős szálak fűzik egy helyhez, és ezeket a szálakat nagyon nehéz elvágni, hiszen az identitás részét képezik.⁵⁸

Margit néni házának előző tulajdonosai rendszeresen, minden évben eljönnek Homokmégyre édesanyjuk sírját meglátogatni, és egykori lakhelyüket megnézni: „Mindig, amikor elgyönnék anyja sírjához, akkor gyönnék. Múltkor is itt húsvét előtt áll itt egy bordó autó. Mondom, hogy nem tudom, valakit keres-e ez az autó, hát mondom kié? Hát mondom: »–Valakit keresnek?« – »Nem – azt mondja. A miénk volt ez a ház, azt elgyönnék megnézni!« Mondtam nekik: »– Gyöjjenek, belül is, hogy megnézzék!« – »Nem jönnék – azt mondja –, mer’ akkor még rosszabbul esik!«”⁵⁹ Margit néni ezen a ponton elsírta magát az interjú közben, mert megértette, hogy mit érezhettek a fiatalok, mikor a biztonságot jelentő egykori otthonukra és édesanyjukra emlékeztek. Cinkó Marcsa olyannyira ragaszkodott jelenlegi házához, hogy azt sem szégyellte, hogy szomszédasszonyától kérjen kölcsön pénzt államosított házának visszavásárlásához. Ennek az időközben elhunyt szomszédasszonyának azóta, a síron túl is hálás.

Ha ezek után tehát definiálni szeretnénk a szomszédságot, a következőket mondhatnánk: a szomszédság egy olyan körülhatárolt, társadalmi és bizonyos fokú földrajzi homogenitással, integritással rendelkező csoport- és személyes jelentéssel felruházott fogalom, melyet a helyi lakók, a terület használói is elismernek (Rivlin 1987:4). A szomszédság elismerésének és működésének szükséges feltétele a különféle társadalmi és territoriális határokból való megállapodás, a szomszédságra vonatkozó elnevezések és a földrajzi helyhez való kötődés, ragaszkodás. A szomszédság több, mint egy kívülről kapott név: ha ezt a nevet belső tagok is használják, akkor ez az elnevezés a terület identitásának egyik fontos alkotóelemévé válik.

Cinkó Marcsa besorolja magát a homokmégyi szomszédsági körbe, ezáltal meghatározza saját földrajzi és társadalmi pozícióját és személyes identitását: *„De hát én nem jártam itt egy szem iskolát se, de aztán betársultam közéjük, meg hát befogadtak. Ismerni ismertek, mer’ hát mondom, hazagyünni nagymamához, öreganyáékhoz haza szoktam gyünni!... És a faluba hát mindenki ismer, meg azt hiszem, hogy el is fogadnak, mög hát tudják, hogy ki vagyok, honnan vagyok!”*⁶⁰

A szomszédolás

A szomszédság egy másik szempontból is megközelíthető. Következő elemzésem a homokmégyi szomszédok közös tevékenységeit, közös élményeit és az ezeken keresztül megnyilvánuló értékrendet, szabályrendszer helyezi a középpontba.

Erdei Ferenc könyvében megállapítja, hogy a falusiak érintkezési köre – így a szomszédi kör is – sokkal szűkebb, mint a városiak körében, ellenben annál gyakoribb, közvetlenebb, illetve annál inkább alkalomhoz kötöttebb a falusiak egymás közti érintkezése (Erdei 1940:162–163).

Ebben a fejezetben a társadalmi (ünnepek, szórakozási alkalmak) és földrajzi (találkozóhelyek) dimenzió túl egy harmadik sík még jelentősebb szerepet kap: az idő. Az adatközlők ugyanis, mikor a szomszédolásról beszélnek, akarva-akaratlan a „régidők” és a jelenkor szomszédolási szokásait hasonlítják össze.

Az általam megkérdezett idős emberek szüntelenül azt hangsúlyozták, hogy régen jobban összejártak a szomszédok, mint mostanság: *„Régen nagyon-nagyon összejártak a szomszédok, jobban, mint mostan. Mostan sokan nem is ismerik a szomszédot lassan már. Azelőtt rendszeresen jártunk még este is beszélgetni vagy varrni, vagy... Valamikor igen-igen összejártunk, de hát most már... Még mikor ott kint laktam, ott még igen-igen összejártunk. Mikor idegyüttem, aztán már nem, errül már nem is igen ment senki sem, aztán akkor már én se. De míg ott kint laktam, ottan még igen tartottuk a névnapokat is, húsvétot is, karácsonyt is. Aztán jó is volt, jól is éreztük magunkat. De hát, elmúlt, minden elmúlt... Most már valahogy úgy elvadul a nép egymástól, hogy lassan már nem akarja egymást ismerni. Elidegenedik egymástól a nép... Már lassan a faluhelön is úgy lesz, mint a városhelön, hogy csak éppen hogy köszönnek egymásnak... Annyi elég?... mer’ a városon már úgy van... de hát még van, aki nem is köszön, ugye hát bizony, nem mindegyik, már sok a szomszédját se ismeri. Itt faluhelön meg ismeri az egész falu egymást. Itt azért még ismerik!”*⁶¹

Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a szomszédolás – igaz, hogy más formában és megváltozott szerepkörrel, értékrenddel – ma is élő gyakorlat az idős homokméggyiek körében.

A szomszédolási szokások megváltozásának okai a megváltozott családszerkezetben keresendők (Rivlin 1987:6–7; Cseh-Szombathy 1987). A 1960-as évektől kezdve a technika fejlődése, a gyors iparosodás és a mobilitás nagyfokú növekedése révén a falvakból sok fiatal elköltözött a nagy vonzástörzestű városokba, míg az idősek egyedül maradtak a falusi környezetben. Ennek következményeként a falvakban (tehát viszonylag kis területen) nagyon sok idős tömörült össze, akiket a magány, az azonos életsors és az életkor is összeköt. Így tehát olyan egyének kerülnek egymás szomszédságába, akik nagyjából azonos problémákkal küzdenek (Manga, szerk. 1978:356–357).

A mai élet tehát egyrésztől kifelé fordult a városiasodás, a mozgástér megnövekedése és a mobilitás révén. Ugyanakkor egyfajta befelé fordulás, elmagányosodás is tapasztalható a jelenkori társadalomban: a szomszédok, az intim légkör, a család és az otthon melege ismét nagyon fontos lesz az emberek számára (Rivlin 1987:8–9; Andorka 1996:127–146). A mai élet szerkezetének ezt a kettősségét – a kifelé és a befelé fordulást – a legjobban a számítógép és a televízió példája érzékelteti: ezen új technikai vívmányok segítségével nem kell elmenni otthonról, nem kell kontaktusba kerülni másokkal ahhoz, hogy a világ bejöjjön az otthonba, a személyes szférába. „Vajon a telefon, a tévé és a számítógépes játékok fogják lassan helyettesíteni a szomszédolást?” – teszi fel a kérdést az amerikai környezeti pszichológus (Rivlin 1987:9).

Maguk a homokméggyiek is a szomszédolás elmaradásának egyik alapvető okaként a rádiót és a tévét jelölik meg: *„Akkor ugye nagyon összejárt a szomszédság: nem volt rádió, nem volt tévé... Akkor még semmi sem volt, még újság se! Hát úgy volt, hogy kettenhárman összeálltunk, azt akkor mögrendöltek egy újságot, azt sorba kiolvasták, azt kész... Mert most minden este mindenki saját maga otthon bekapcsolja a tévét...”*⁶² *„Most, ugye a népeket elbolondítja ez a tévé sokat. Régebben elmentünk az ablakok alatt meg mindenhol...”*⁶³ Cinkó Marcsa különösen sokat ismételtette a tévé hátrányait: *„...amikor még nem volt ez a tévé, akkor ugye jobban összemertünk este... de most ez a ronda tévé, ez elvesz mindenkítől mindent. Most már ez miatt nem járnak el... de ha összemegyünk, akkor ugye nem tudjuk nézni, akkor beszélgetünk meg minden.”*⁶⁴ Ugyanakkor cinkó Marcsa nem tagadja, hogy ő és szomszédasszonya is a tévé sorozatok áldozatai lettek: *„Mostan van az a tévében 9 órakor, a »Titokzatos hölgy«, hát aztat nézni köll. Akkor addig nem megyünk [az öregotthonba], a Kerekesné is aztat nézi... Akkor az a Borcsa néni [Török Borcsa], az elgyün korábban, még nincs befejezve, azt nem tudom, nem annyira érdeklí vagy mi, pedig beszélt róla, meg nézi, de hát nem nézi végig otthon, akkor begyün, akkor itt megvárjuk, hogy befejeződjön, akkor aztán megyünk.”*⁶⁵ És be is ismeri Marcsa néni, hogy tévé nézési szokásaik a szomszédolás rovására mennek: *„Sokszor mondjuk is, magunk is, hogy hát tényleg, hogy hát ez a ronda tévé elvesz bennünket annyira, hogy hát nem vagyunk képesek egy kicsit összemenni, meg egy kicsit beszélgetni.”*⁶⁶

A szomszédolás azonban ezen hátráltató tényezők ellenére is nagyon fontos a mai idős homokméggyi emberek számára.

Nézzük most meg, hogy az adatközlők visszaemlékezései alapján mit jelentett a szomszédolás régen, milyen alkalmakon és milyen helyeken találkoztak a szomszédok, illetve vizsgáljuk meg azt, hogy a mai megváltozott társadalmi és családszerkezetben mely területeken kap helyet a szomszédolás.

A szomszédolásnak a tevékenységi kör alapján is meg lehet húzni a határait a közös tevékenységek, a közös találkozóhelyek és a közös találkozási alkalmak oldaláról. Ezek az oldalak azonban sokszor összemosódnak.

A homokmégyi riportokból kiderül, hogy a szomszédolás kiterjedhet(ett) egy szűkebb, intimebb körre (két szomszéd találkozása), egy nagyobb csoportos összejövetelre (több szomszéd találkozása), illetve közösségi események alkalmával egy még szélesebb körre is. Az interjúkból továbbá még az is kiviláglik, hogy „régebben” (az adatközlők fiatalkorában) a csoportos összejárás gyakoribb volt, mint a mai magányos és elidegenedett életformában. Cinkó Marcsa mesélte, hogy fiatalasszony korában az asszonyok csoportja az ő házában járt össze, mert ő három kisgyerekekkel nem nagyon tudott kimozdulni otthonról. Cinkó Marcsa leányként is végigjárt az utcán lánypajtásaival együtt szomszédolni: mindig más háznál gyűltek össze. Eljártak még a leányok a *fonóházba* vagy *fonóba*, mely a téli – munkában viszonylag szegény – időszakban a leányok és legények ismerkedési helye volt: az időt fonással, varrással és játékkal töltötték a fiatalok.⁶⁷

Ma ez a csoportos összejárás nem él ilyen intenzíven Homokmégyen az idősek körében, többnyire csak ketten-hárman járnak össze a szomszédasszonyok, barátnők varrni, beszélgetni: „*Hát, estefelé átszalad egyik a másikához egy óra hosszára vagy valami, de nem nagyon. Vagy hát, így erre ezek a fiatalabbak, akik varrnak, kézre, akkor azok, ugye összemennek nappal is varrni, meg este is, 10 óráig, 11-ig varrnak. De hát nem úgy, hogy akkor ott tálnak nekik. Esetleg, ha alma van otthon, vagy mit tudom én, akkor azt adnak nekik. Így összejárnak varrni. Amikor ősszel befejeződik a munka, akkor aztán a varrás megy ősztől tavaszig, míg föl nem kel a munkaidő. Hát, ugye most már hozzáfognak veteményezni. Aztán mikor nappal kifárad, akkor este már nemigen van kedve varrni.*”⁶⁸ Van úgy azonban, hogy dologidőben, mikor varrni kell, a szomszédolást fel kell függeszteni, mert sokszor az együttlét a munka rovására megy: „*Hát van úgy, hogy ezzel a Marcsa néniel [cinkó Marcsa], evvel összemegyünk egy kicsit varrni, de már ritkán... Mer' azért ez a kézimunka, ez azért leköt ám bennünket! Van úgy, hogy na mostan erre az időre el kéne készülni, és akkor nem lehet ám szomszédolni! Mer' ha mindig le-dobjuk, meg beszélünk, akkor nem mén a varrás, akkor nem haladunk...*”⁶⁹ Török Borcsa tehát cinkó Marcsával szokott összejárni, akivel nagyon sok közös élményük van, hiszen együtt napszámoskodtak, és együtt takarították a hullaházat. A pár házzal odébb lakó Piros néni Török Borcsa mindennapos látogatója: „*Hát, igencsak mindennap, ritka, ritka, hogyha nem jön át. Van úgy, hogyha ott [öregotthonban] vagyunk mink, 3 órakor jövünk haza, akkor van úgy, hogy még aztán is, úgy 4 órakor átszalad egy félórára, mert unatkozik, azt mondja. Hát, én nem unatkozom, mert én elfoglalom magamat evvel a varróval. Meg hát nekem vannak azért az állatjaim, és hát neki semmi dolga nincsen, azt akkor van úgy, hogy átszalad még egy félórára is. Vagy, ha átgryn, akkor szoktuk nézni a tévét, akkor nézzük 5 óráig, akkor ő elmén, 5 óra után akkor ő elmén már azért, mert akkor már azért esteledik...*”⁷⁰ Török Borcsa azonban nem szokott átjárni Piros nénihez, mert sok varrnivalója van, és Piros néni pedig hétfőtől péntekig napközben az *öregotthonban* van. Borcsa néni csak akkor látogatta meg Piros nénit, mikor az betegen feküdt otthon: „*Hát, én nemigen mék hozzá, amikor beteg vót, azt nem vót egy hétig az otthonba, akkor elmentem megnézni, de hát máskor nem mék el, mer' ugye ő reggel elvégzi a dolgát, akkor mén az otthonba. És akkor ő ott van hétfőtől péntekig. Mindennap ott van, azt akkor én nem mék hozzája, meg hát nincs otthon! Mer' ő mén az otthonba. Azt ak-*

kor, ugye, télön is elmönt mindég... Azt akkor elment reggel mindig innen hétfőtől péntekig, csak szombat, vasárnap nem... azt akkor én nem mentem. Mikor gyűtt haza, akkor már láttam: No, már ballag haza a Piroskám. Vót úgy, hogy haza se ment, csak gyűtt ide! [Nevet.]”⁷¹ Amíg Piros néni jobban bírta a járást, addig Borcsa nénivel nagyon sűrűn jártak temetőbe és templomba is: „...akárkit temettek, ha másik faluból hoztak halottat ide temetni, ha gyereket, ha öreget, mindenkinek a temetésére elmentünk. Mindig elmentünk Piros nénéddel. Mindig együtt mentünk: együtt a temetőbe, együtt a templomba.”⁷² Zsandár Borcsa Piros nénihez hasonló napi látogatója Margit néni, aki sokszor egy nap háromszor is benéz Borcsa nénihez: „Elgűn nézni, van úgy, hogy háromszor is. Ugye, unatkozik ő is, maga van, azt a kis kertet csinálgatja. Mikor már úgy unatkozik, akkor elgűn egy kicsit.”⁷³ Margit néni gyakran unatkozik, de ugyanakkor túlfűti a közlésvágy. Ezért is szokott átmenni zsandár Borcsához beszélgetni: „Nagyon szeret beszélgetni... ha valamit hallunk a faluban, akkor azt úgy elmondjuk egymásnak, régiségeket elbeszélgetjük magunk közt, hogy mint volt rég.”⁷⁴ Akárcsak Török Borcsa és Piros néni, zsandár Borcsa és Margit néni is rendszeresen együtt szokták látogatni a temetőt.

Zsandár Borcsának vannak olyan szomszédjai, akikkel nem tart olyan szoros kapcsolatot, mint Margit nénivel: velük csak az utcán szokott beszélgetni, mikor véletlenül összefutnak.

Az utca általános találkozóhely az utcabeli vagy az egymástól távolabb lakó szomszédok számára: zsandár Borcsa emlékszik arra, hogy sokat beszélgettek vásárlás közben az utcán a dinnyeárus vagy a fagyaltoskocsinál. Cinkó Marcsa elbeszéléséből kiderül, hogy az utcán nem csak véletlenül futnak össze: cinkó Marcsa a templomból hazafelé jövet mindig megáll a kapujában, és várja a többi asszonyt, barátnőt, szomszédot, hogy leálljon velük beszélgetni egy kicsit: „Hát, mikor megyünk az utcán, így találkozunk. Én, hát ugye, jó bent vagyok az utcán, meg hát azok is. Akik gűnnek itt sorban, azok mennek együtt. Akkor, mikor gűvünk haza, akkor itt az én kapumban, itt egy páran, mindig egy pár szóra, egy pár szóra csak. Én is egy kicsit szoktam még várni, akik gűnnek utánunk, megnézek mindenkit. A lányom is onnan gűn, akkor az is itten biciklivel gűn, hogyha van ideje, akkor be is gűn, ha nincs, akkor csak ottan leszáll a bicikliről, azt akkor egy-két szót beszélünk... Mondom, hát, akik ilyen szomszédok. Vannak erre végig... Hányan?”⁷⁵ Fórás Marcsa emlékei szerint a közvetlen szomszédok sokszor szóltak át egymáshoz a kertből, mikor a kerti munkálatokban éppen pihenőt tartottak: „Hogyha valamelyik szomszéd kint volt a kertben, akkor kimentünk. Mink is, ha dolgoztunk valamit, akkor kiabáltunk össze... Kicsit mögpihenni, aztán összemöntünk, beszélünk vagy beszélgettünk, de most... hát részünkről már nincs...”⁷⁶

Az idős homokmégýiek tehát az egykori hagyományos szórakozási alkalmak, találkozóhelyek (például fonó) megszűnte után, ezek helyére új (kisebb vagy nagyobb csoportos) találkozási alkalmakat teremtettek maguknak, ahol részben folytatták régi tevékenységeiket (például varrás), részben pedig – idős korukból kifolyólag – új szórakozási formákat találtak ki (például nosztalgiazás, régi emlékek felelevenítése).

Mai szomszédolási gyakorlatuk, közösségi életük egyik igen fontos, államilag létesített színhelye a homokmégýi Szociális Otthon (öregotthon). Adatközlőim közül az öregotthonba hárman járnak rendszeresen. Zsandár Borcsa hétfőtől péntekig odajár ebédelni, és naponta három órát tölt ott.

A szociális otthon az étkeztetésen kívül nagyon fontos szerepet játszik még az öre-

gek életében: odajárnak kikapcsolódni, feltöltődni, barátokkal, szomszédokkal találkozni. Cinkó Marcsa és Török Borcsa annak ellenére, hogy nem jogosultak az ebédre, a társaság miatt egy héten kétszer mégis elmennek az *öregotthon*ba, ahol a többi idős asszonnyal és férfival beszélgetnek, varrnak, és régi emlékeket elevenítenek fel: „*A Marcsa nénivel mink is egy évig az otthonba jártunk ebédelni. De nagyon sokan voltunk, akiknek ebédet adott a tanács, és sokallották. Akkor raktak ki belőle, hogy kevesen legyenek, mer’ akkor nagyon sokan voltunk. És akkor ilyeneket raktak ki, mint mink, mert mink még napszám-ba jártunk... Azt volt akinek, ... meg is értettük... , volt akinek piszkálta a fantáziáját, hogy ezek napszám-ba járnak meg ebédelni járnak. És akkor mink ki lettünk téve, de hát, azt mondta a polgármester, hogy azért elmehetünk ám oda beszélgetni. Azt akkor így gondoltuk. De nyáron nem megyünk, mert nyáron nem érünk rá elmenni oda, de télen, de télen ugye, hát egy kicsit én is kikapcsolódom a magányból. Meg az is maga van, és akkor elmegyünk oda minden héten kedden meg csütörtökön. Ezt a két napot választottuk ki. Elmegyünk 9 óra után vagy 10 órakor, odamegyünk, viszünk magunknak ebédet, kávét vöszünk ottan a kiszolgálótól ! [Nevet.]... és akkor mink is ott vagyunk fél 3-ig, akkor mindenki mén haza, azt akkor mink is egy kicsit beszélgetünk, egy kicsit elsétálunk, azt levegőzünk egy kicsit, meg úgy mindig itt egymagunknak lenni, az is azért nem olyan kellemes... azt akkor avval is jobb, hogy elmegyünk, találkozunk valakivel az úton és beszélgetünk, meg gyüvünk-megyünk, azt má’ az is valami. Azt akkor azért beszéltük, hogy ezeken a napokon elmegyünk mink is.”⁷⁷ Az otthon látogatása felüdülést jelent az idős emberek számára: egyfajta otthont, biztonságot nyújt számukra a hely, ahol együtt nézegetik a régi fényképeket, ahol együtt szedik össze a homokmégyi tánccsoport számára a régi nótákat, viccelődnek, „hülyéskednek” egymással.*

Jelentős szerepet játszik az *öregotthon* a társadalmi kapcsolatrendszer kialakításában is: az *otthon*ba járók számon tartják egymást (az adatközlők sokszor részletes jellemrajzot adtak nekem *otthon*ba járó társaikról!), az idős szomszédasszonyok, barátnők sokszor kisebb „klikket”, „bandát” alkotva indulnak az *öregotthon*ba (Cinkó Marcsa a nászasszonyával, Török Borcsával és Kereskesné szomszédasszonyával mindig együtt megy az *otthon*ba!). Az idősebb homokmégyiek tehát nagyon szorosan kötődnek „közös *otthon*ukhoz”, nem akarják elveszíteni találkahelyüket, pedig az utóbbi időben nagyon megcsappant az *otthon*ba járók száma: „*De most már azért igen megfogytak, most már azért kevesen vannak az otthonban, mert sokan megbetegedtek, kevesen járnak ebédelni... Sokan megbetegedtek, azt akkor kevesen maradtak azok, akik ebédelnek. Akkor mink azért megyünk el, hogy legyenek többen, jobban tudjanak beszélgetni!*”⁷⁸

Az eddigiekben leírtak alapján az derül ki, hogy a szomszédság akkor járt és jár össze ma is, ha éppen nincs semmi mezőgazdasági vagy ház körüli munka. Ezekben a „tétlen” időkben pedig beszélgetéssel, dalolással, nosztalgizással, panaszkodással, pletykálással, viccelődéssel múlatják az időt. Ennek ellenére a munka sem zárja ki a szomszédokkal való érintkezést. Fórák Marcsa például visszaemlékszik arra, mikor a szomszédasszonyával együtt végezték a mezőgazdasági, ház körüli vagy a kerti munkákat: „...azzal is hát, azelőtt úgy nagyon jártunk össze, még dolgozni is: ő eljött mihozzánk, én meg elmentem neki ilyen kerti vagy szőlői munkát végezni, vagy hát kukoricát kapálni, vagy kukoricát törni.”⁷⁹

Eddig csupán a mindennapok szomszédolási gyakorlatát tekintettük át. Érdekes azonban azt is megvizsgálni, hogy az ünnepnapokon a szomszédság, a szomszédolás mi-

lyen mértékben és mikor kap szerepet, illetve hogy a szomszédság vagy a rokonság van inkább jelen a jeles napokon.

Disznóvágás idején cinkó Marcsa fiatalasszony korában a nála összegyűlt asszonyokkal disznótoros komédiákba járt el, és néha igen nagy területeket is bejártak: „Fölöltöztünk ilyen maskaráknak. És akkor, mikor ilyen disznótorok voltak a házaknál, ahol disznótor volt, akkor elmentünk ottan hát, értetlenkedni, vagy hogy mondjam, hülyéskedtünk meg kártyát vetettünk a gazdának... rámondunk olyat is, ami nem igaz, meg asszonyra meg mindenre. És akkor adtak ennivalót: adtak egy kis hurkát, káposztát, ami hát a disznótoros vacsora volt. Vittünk üveget is, kosarat is... a cigányasszony. Egyszer elmentünk arra jól a falu szélire, és akkor én vittem a kosarat. Ott meg hát, ők is csináltak hülyeséget a komédiásokkal: beletettek fél téglát a kosárba... Ilyeneken mulatoztunk... Hát, akkor ez volt a komédiázás ilyen disznótorokba.”⁸⁰ Ezekben a komédiákban néha a férfiak is részt vettek, de cinkó Marcsa kihangsúlyozza, hogy a férfiak inkább cinkó Marcsáék kocsmájában találták fel magukat, miközben kugliztak, kártyáztak, rádiót hallgattak.

Cinkó Marcsa fiatalasszonyként és idősebb korában is nagyon szeretett hülyéskedni, nemegyszer szomszédasszonyát is megtréfálta, aki általában viszonzni is szokta a „csínytevéseket”: „...ottan a másik szomszédasszonyomhoz közvetlenek voltunk..., soha nem volt az ajtóm bezárva... bárki, aki hát már idejár és közeli ismerős volt, azok bejöhettek. Én is őhöz egyszer bementem, de hát az is hülyeség volt. Őnála is nyitva volt az ajtó, és akkor fölpörgettem a székeket, mindegyiket lábával fölfelé! [Nevet.] Akkor az ajtajára kiakasztottam ezt az alsóneműt, pöndöl, azt úgy kiakasztottam függönynek [kacag], mikor ment haza, látta is már! [Nevet.] Szóval ilyet, ha ilyet elismerünk egymásnak, megértse, de hogy hát, ha valaki megsértődne, avval ugye nem lehet megcsinálni. És akkor, mikor a Julcsa gondolta, hogy ki volt, akkor ugye, csak a végén az ember elárulja magát neki [nevet]... Én vótam...”⁸¹

Cinkó Marcsa számára nagyon fontos volt az is, hogy a viccelődésben megfelelő társakra is találjon: „Aztán csak már nem magam mék hülyeségnek!”⁸² Nem olyan régen a nászasszonyával és a szomszédasszonyával együtt kitalálták, hogy lakodalmi menetben fognak bevonulni egy agglegény 50 éves születésnapjára, ahol Marcsa néni öltözött be menyasszonnyal: „De mondom, hogy hát nagy hangulatot csináltak. Akkor egész nap kiabáltak ennek a Lacinak, hogy mi van a menyasszonnyal, meg minden. Mondom: »Nem igen foglalkozik a menyasszonnyal, mert... öreg a menyasszony!«”⁸³

A rokonok és ismerős asszonyok az adventi időszakban régen is és még ma is eljárnak kilencedbe (szentesaládjárás): Karácsony előtt kilenc napig járnak az asszonyok egymáshoz minden este énekelni. Cinkó Marcsa és Török Borcsa is a fölvégi csoporttal járnak minden évben a szentesaládjárásba: „Asszonyok még jártak így énekelni, ilyen kilencedet tartottak adventbe. Kilencednek hívták, úgyhogy kilenc este kilenc helyre vitték a Mária-szobrot. De nem kilencen vótak! És, hát, akkor ismerősöknek, rokonoknak úgy mondták, hogy: »Most már nálunk lesz a kilenced, gyere el!« Akkor így összementek sokan... Két csoport vót: Alvégen az egyik csoport, Fölvégen megin' a másik csoport... Én a fölvégi csoporttho' jártam... Akinél utolsó este van a kilenced, ott marad másik év végéig a Mária-szobor, de karácsony este pedig el van víve a templomba... Karácsony előtt kilenc nappal, úgyhogy éppen Karácsony-este fejezik be, akkor odakíséri a templomba a népség, akik így este összejárnak.”⁸⁴ Török Borcsa még olyan esetekről is beszámolt, mikor a szomszéd öltözött be Mikulásnak! Cinkó Marcsa arról mesélt, hogy „régen”, karácsony

estéjén a gyerekek 3-4 fős csoportokban jártak énekelni szomszédokhoz és a közelben vagy esetleg a másik utcában lakó rokonokhoz is: „...a rokonságokhoz és a szomszédokhoz. A gyerekek igen. De a faluban az összes gyerekek, mindenkinek van rokona. És akkor még a szomszédok, és akkor oda szoktak még menni énekelni. Ha a másik utcába vót az a nagymama vagy az a nagynéni, akkor hát ugye oda elmentek este. Mondom hát ugye, hogy jó 9-10 óráig este jó hangos vót a falu: lehetett hallani, hogy itt énekel egy csoport, ott énekel egy csoport. Olyan 3-4 gyerek társultak, és azok möntek.”⁸⁵ Volt úgy, hogy akár messzebb is eljártak énekelni, esetleg szomszéd falvakban élő rokonokat és barátokat is meglátogattak. Úgy tűnik tehát, hogy a jeles napok, ünnepek idején a szomszédság fogalma földrajzilag szélesebb területet is felölelhet (Pozsony 1997:260–265).

Fórács Marcsa úgy emlékszik, hogy farsangtájban csak a rokonok jártak össze egymáshoz vendégeskedni, lakomázni. Cinkó Marcsa komédiás társasága (ugyanaz az 5-6 asszony) azonban közös farsangolást tartott, és lakomát is csapott a farsangi időben: „...farsangolás volt valamikor, ugye, no akkor hát jártunk így asszonyok, 5-6 asszony, csoportban, no most akkor ennyi háznál volt egy farsangolási nap... töpörtyű, tojásos rántotta, mer’ ez volt a menü, meg hát valami kis sütemény, hozzá meg fánk, ez a farsangi időkbe szokott ez a fánk lenni. Hát, ilyenek vótak.”⁸⁶ A gyerekeknek is megvolt valaha a saját kis farsangi táncmulatságuk, melyben kislányként cinkó Marcsa is részt vett.

Török Borcsa hangsúlyozta, hogy egykor húsvétkor illetl átmenni megköszönteni és meglocsolni a szomszédasszonyt, vagy esetleg valami „hülyeséggel” meglepni: „Így össze szoktunk menni, így szomszédok, egyik a másikához húsvét előtt, azt akkor egy kis hülyeséget csinálni. Volt, hogy megköszöntöttük a szomszédasszonyt, elmentünk hozzá, azt akkor felöltöttünk olyan maskarába húsvét előtt való napokba... Azt akkor vittük magunkkal a nyuszit, csináltunk ilyen kis rongyokból, azt akkor vittük, hogy együtt a húsvéti nyuszi, azt akkor hozott valami hülyeséget, valami ajándékot, vagy valami bolondságokat szoktunk azért régebben, már mostan nem, csak mikor még igen fiatalok voltunk...”⁸⁷ Egyszóval húsvét volt az az ünnep, amikor meg kellett emlékezni a szomszédról. Borcsa néni továbbra is tiszteletben tartja ezt a szokást, ezért unokáit is a szomszédok megbecsülésére igyekszik nevelni: „Különösen, mikor kicsik voltak, akkor kellett, hogy a Piros nénit meglocsoljuk. Akkor túl a szomszédba is át szoktam vezetni őket, mert önekik az élmény vót, mert ugye Pesten nem divat locsolni, itt még divat. És akkor el szoktunk menni... Adok több pénzt a Piros néninek, mintha ő adta volna, de ő is ad nekik, de akkor még adok hozzá, mintha mindet ő adta volna... Aztán örülnek. De a szomszédba is szoktam átvinni őket, oda is viszek pénzt, majd ha gyűnnek a gyerekek locsolni, hogy hát mennyit kerestek! Gyűnnek ám még Homokmégyre locsolni, mer’ hát ott milyen sokat ad a szomszédunk! [Nevet.] Örültek neki. [Nevet.]”⁸⁸

Voltak olyan napok, amikor a szomszéd kitüntetett figyelmet érdemelt: köszöntést esetleg ajándékot kapott.

Ilyen alkalom volt például a disznótor, a disznóvágás. Ilyenkor mindenki átvitt az ebédből vagy a vacsorából egy tányér disznótoros kóstolót a közelebbi szomszédokhoz: „...mikor disznótor volt, akkor vittünk a szomszédoknak... kóstolónak mondták... úgyhogy első, hátsó szomszédnak mindig szoktunk... délbe is, mikor főztünk, akkor ebédöt, meg este vacsorát is a disznóvágáskor...”⁸⁹ Van, ahol még ma is szokás a disznótoros kóstolót átküldeni: „Itt ez a második ház előttem – itt dolgozik a presszóban, meg én is itt dolgoztam előtte –, avval nagyon jóba voltunk..., úgyhogy hát azok mindég, ha disz-

nót vágnak, mer' én nem vágok disznót, hát vágnak a gyereköim neköm is, meg hoznak is... De azok meg minden évben küldik át kóstolókat, a disznótoros kóstolót.”⁹⁰ Kóstoló még akkor is járt a szomszédnak, ha esetleg különlegesebb ételt főztek otthon: „Én is, ha sütök olyan ritkább tésztaféléket, talán a fánkot is némelykor, akkor hát van ilyen, hogy hát, múltkorjában túrós palaesintát csináltam, akkor abból vittem át neki.”⁹¹

A névnap felköszöntés azonban már nem mindenhol terjedt ki a szomszédságra is. Zsandár Borcsa szerint soha nem tartották meg a szomszédok névnapját, születésnapját: ezek az ünnepek mindig is csak a szűk családi körre vonatkoztak. Ezzel szemben volt olyan is, aki azért a neve napján megköszöntötte a szomszédot, de sosem nagy ajándékkal, csupán egy szál virággal, esetleg rövidebb-hosszabb köszöntő verssel vagy egyetlen mondatral: „Isten éltesse!” Összetartóbb baráti társaságok vagy szomszédi szerveződések azonban mind a mai napig összejárnak, és megtartják egymás névnapját, születésnapját: „Még mikor ott kinn laktunk, akkor még összejártunk: névnapokat tartottunk, baráti alapon... így négyen-öten, akik így összejártunk, így sorban a névnapokat megtartottuk, azt akkor csináltunk egy kis, sütemény sütöttünk vagy tortát vittünk, azt akkor megköszöntöttük. Azt akkor... mikor melyiknek volt a névnapja, akkor ahho' mentünk köszönteni. Még mikor ott kint laktam, akkor nemcsak a szomszédok, hanem még a másik utcából is, akik összebarátkoztunk, még azzal is összejártunk régebben.”⁹²

A szomszédok és a rokonok közötti alapvető minőségi, „rangbeli” különbség az ajándékozási szokásokban igen egyértelműen jelenik meg. Az adatközlők úgy gondolják, hogy a szomszédoknak nem adhatnak nagy ajándékot, mert akkor úgy érzik, hogy saját családjuktól veszik el azt: „...olyan nagy ízébe már nem, csak annyi, hogy megemlékezünk, hogy ejnye. Ottan az a néni, van egy Julesa néni... Vargáné az meg, akikkel... akikkel ilyen közelebbi kapcsolatban vagyunk. Most evvel a Boresával, evvel találkozunk az öregotthonban, ottan hát csak így szóbelileg megköszöntjük, vagy az az Ilona is van, azt is hát csak ilyen alkalomadtán, de nem ilyen nagy ünnepélyes keretek közt. Vannak gyerekek, családok mindnyájunknak már itt, s akkor ugye már úgy gondoljuk, hogy hát úgy ajándékba vagy bármilyen más hozzájárulásra, hát már nem ilyenekre fordítjuk, hanem hát a gyerekekre.”⁹³

„A szomszédi viszony lényegénél fogva járulékos, kiegészítő és kiegészítő jellegű: ha valamely feladat meghaladja a család erejét, akkor színre lép a szomszédi segítség.” (Pfeil 1973:277.) A szomszédok körében még ma is irratlan etikai szabály – akárcsak az egykori *Nachbarschaft* intézményében –, hogy mezőgazdasági és ház körüli munkában, a mindennapokban és ünnepeken, a váratlanul vagy ritkán adódó eseményeken, visszatérő sürgős munkákban, illetve vészhelyzetben segíteni kell a szomszédot, és a kiegészítést a szomszéd később hasonló formában és mértékben viszonzza.⁹⁴ A homokméggyiek a szomszédságnak ezt a kiegészítő funkcióját, értékét még ma is elismerik: „...azért még segítenek, ha valami kell, azért még annyi megvan a szomszédokban, hogy segítsenek...”⁹⁵ A segítségnyújtás sem terjed ki azonban az élet minden területére: a segítség adásának és igénylésének határait a szomszédosági körben élő erkölcsi szabályrendszer határozta meg, és határozza meg most is (Fél–Hofer 1969:174–177).

Zsandár Borcsa szerint nem segítették a szomszédokat a ház körüli munkában, mert azt mindenkinek egyedül kellett elvégezni. Esetleg disznótor vagy szüretelés idején jöttek el a rokonok besegíteni.

Zsandár Borcsa úgy gondolja tehát, hogy a segítségnyújtás csak a vészhelyzetekre

vonatkozik, de akkor feltétel nélkül és azonnal a szomszéd segítségére kell sietni, mert ez a szomszédok közti béke és harmónia alapja. Hirtelen probléma, baleset vagy egyéb szerencsétlenség esetén a szomszéd könnyebben elérhető, mint a rokonok, különösen most, amikor a nagycsaládi szerkezet már széthullott, és a rokonok távol élnek egymástól: cinkó Marcsa emlékszik arra, hogy mikor még a három generáció együtt élt, akkor a családtagok, gyerekek feladata volt a segítség. Bár ma már az új technikai vívmányoknak köszönhetően a távolságok könnyebben áthidalhatók, vészhelyzet esetén, földrajzi közelsége révén, mégis a legközelebb lakó szomszéd az első számú segítségadó:⁹⁶ „...*ha megtudták, vagy nagyobb baj volt, akkor szóltak a rokonoknak is. De leghamarabb csak a szomszédság volt, mer' hát azok voltak a legközelebb hozzánk... Akkor még nem volt telefon, hogy szólok a rokonnak telefonon. Hanem a szomszéd!... Azért szokták mondani, hogy: „Sokszor jobb a jó szomszéd, mint a rossz testvér! [Nevet.] A jó szomszéd, az mindig ott van, ha valami probléma van... Meg azt is szokták mondani, hogy: »Jobb egymást messziről szeretni, mint közelről gyűlölni.«*”⁹⁷

A szomszédok azonban nem csak váratlan vészhelyzetekben alkalmasak segítségnyújtásra, hiszen sokszor még ma is igénybe veszik a szomszéd rendszeres szolgálatait a mindennapokban, illetve alkalmankénti segítségét az ünnepnapokon. Fórási Marcsa fiatal szomszédja például mindennap bevásárol a nehezen mozgó *Marcsa mamának*, néha pedig a kertjét is felássza. Török Borcsa és Margit néni úgy látja, hogy sokszor a szomszéd távolléte is elég indok arra, hogy távolmaradása idején megsegítsék őt a ház körüli vagy egyéb munkáiban (állatok etetése, ház őrzése, látogatók tájékoztatása).⁹⁸

Fórási Marcsa leánya gyakran utazik az Egyesült Államokba a gyerekeihez, és kint-tartózkodása alatt a szomszédasszony teszi rendbe helyette hozzátartozói sírját a temetőben. Fórási Marcsa hozzáteszi, hogy a szomszédasszony ezt „*csak segítségből csinálja*”, nem kap pénzt érte.⁹⁹ Ezt a kisegítést csak visszasegítéssel lehet megfizetni: A kölcsönös segítségnyújtás tulajdonképpen olyan – az üzleti viszonytal és pénzbeli vizontszolgáltatással ellenkező – csereviszony, melyben a vizontszolgáltatásra nem azonnal és nem előre megállapított becsérték szerint kerül sor, ezzel szemben pedig feltételezi a fizikai, térbeli elérhetőséget és a nézetazonosságot (Pfeil 1973:279). Fórási Marcsa lánya a szomszédasszony segítségét hasonló temetői kerti munkálatokkal viszonzozza.¹⁰⁰ Az ünnepek közül a szomszédnak a lakodalmi előkészületekben van fontos szerepe (Fél-Hofer 1969:177; Örsi 1984:842): Fórási Marcsa visszaemlékszik, hogy lakodalom előtt a szomszédok segítettek takarítani, a lányos háznál pedig varrni. A lakodalom előkészítésében a rokonság, a szomszédok, sokszor az egész utca is részt vesz, ahol mindenkinek egyfajta „forgatókönyv” szerint külön szerep jut: „*A rokonság, a szomszédok..., az utcabeliek összemertek a lakodalom előtti nap, azt akkor vittük a baromfit, ottan segédkeztünk rétest nyújtani... Akkor idősebbek nyújtják a rétest, a fiatalabbak pucolják a baromfit. Akkor még összejönnek a szomszédok is néha, a rokonság is, meg az utcabeliek, meg, hát, aki megvan hívva... Kocsival összehordták a padokat, a székeket vagy az asztalokat, ami kellett a lakodalomba... edényeket, mindenfélét, ahány személy volt, annyi személyhöz... akkor összehordták a rokonok, szomszédok, ami hiányzott még a lakodalomhoz... Megbeszélték, hogy na mostan, melyik szomszéd mit tud adni, mennyit tud adni... Egyik helyről a tányérokat, másik helyről a poharakat, az üvegeket vagy ami hiányzott még a lakodalomból. Meg, hát a szomszédok, meg mindenki szokott süteményt, tortát... itten faluhelön még mindenki maga viszi a tortát... itt minden be van adva a közösbe.*”¹⁰¹

A lakodalmi visszasegítés is hasonló szigorú rend szerint ment, mindenki számon tartotta, hogy kinek mivel tartozik: „*Itt még vissza van segítve minden. Mindenki tudja, hogy ez a szomszéd ilyet hozott, a másik szomszéd olyat hozott, azt akkor ugye tudja, hogy most ennek ilyennel tartozok, a másiknak meg a másikkal tartozom, azt akkor ugye megjegyzik, hogy mégis, kinek mivel tartozik.*”¹⁰²

Nagyon tanulságos következtetéseket lehet levonni a homokméggyiek erkölcsi értékrendjére vonatkozóan, ha megvizsgáljuk az anyagi segítségnyújtáshoz, illetve a kölcsönkéréshez való viszonyulásukat.

Először úgy tűnt, hogy teljesen elhatárolják magukat a pénzbeli vagy egyéb kölcsöntől. Sokan úgy nyilatkoztak, hogy nem szorultak rá a kölcsönkérésre. Majd lassan kiderült, hogy szinte már mindenki előfordult, hogy megszorult, és kölcsön kellett kérnie, de nem merték először bevallani, mert szégyellték. A falusi közösségben és a szomszédsági körben alapvető etikai szabály, hogy nem illik a saját háztartás ellátásához kölcsönkérni.¹⁰³ „*Hát, én a főzéshez nem kértem soha semmit. Mer’ az én anyám azt mondta, amikor férjhez akartam menni, hogy: »Lányom, vigyázz, hogy addig takarózz, ameddig a takaród ér! Ne szokjál rá arra, hogy kérjél kölcsön, mert azt úgy is meg kell adni, és mikor megint kérünk, megint kérünk, meg kell adni, akkor soha nem lehet utolérni!« Erre az én anyám rászoktatott... én mindig úgy főztem, ahogy a konyhám vagy a gazdaságom engedte. Én arra nem kértem.*”¹⁰⁴ Török Borcsa ugyanakkor bevallja, hogy minden erőfeszítése ellenére anyagilag megszorult, mikor leánya Kalocsán kezdett iskolába járni: egy-két forintot kölcsön kellett kérnie az iskolai felszerelésekre. Ő maga is már kisegítette Piros nénit, mikor a gázos a szokásosnál nagyobb számlát hozott. Fóras Marcsa is büszkén vallja, hogy még soha nem kért senkitől sem pénzt kölcsön, de ugyanakkor azt is beismeri, hogy néha a főzésnél hiányzott valami, és akkor bizony át kellett mennie a szomszédba: „*...hálát adok a Jó Istennek, megértem a nyolevanadikat, de én még senkitől nem kértem, senkitől. Nekiálltam, varrtam, azt megvolt arra, ami kellett. De hát, jól van, így azért vót, hogy főztünk, azt hopp! ez kellene, azt nincs most itthon, azt átmentünk a szomszédba, hogy van-e itthon ez vagy az, hogy ki tud-e segíteni addig, míg délután elmegyünk a boltba. Ugye, azért volt rá eset, de nagy ritka. Szegény voltam, de azért mindig el tudtam magam rendezni.*”¹⁰⁵

Noha a pénzbeli segítségnyújtásnak sokszor „alamizsna”-jellege van, a szomszédi kapcsolatban ez kötelességérzetből, részvétből, a szükségszerűség vagy a kölcsönösség eszméjéből történik (Tönnies 1983:258).

Az egykori *Nachbarschaft* intézményében a szomszédokért igen nagy anyagi áldozatokat voltak képesek hozni (Kramer 1952:3–4). Ennek nyoma felfedezhető még a mai homokméggyi lakosság körében. Cinkó Marcsa szomszédasszonyától tekintélyes összeget kapott kölcsönbe 1984-ben: mikor államosított házát visszavásárolta, tízezer forinttal segítette ki szomszédasszonya. Cinkó Marcsa tartozását az utolsó fillérig visszafizette. A szomszédasszony azóta már meghalt, de cinkó Marcsa mind a mai napig látogatja sírját, hiszen – saját bevallása szerint – sokkal tartozik neki.

Erkölcsei szabályok – értékrend

A szomszédolási szokásokat, a szomszédokkal folytatott közös tevékenységeket, a szomszédság szerepkörét vizsgálva egyfajta etikai, erkölcsi szabályrendszer rajzolódik ki, mely kisebb-nagyobb mértékben ma is működik a homokméggyiek körében.

Az etikai értékrendre, szabályrendszerre azért van szükség a közösségi és még inkább a szomszédsági életben, mert az összetömörülés, az egymás közelében élés csak így viselhető el: szabályok alkotásával és azokhoz való alkalmazkodással (Merry 1987:36–38). Másrészt pedig azért is szükséges a szomszédok körében működő közös szabályrend, hogy biztosan kiérdemeljék a kölcsönt, a segítséget a szükséghelyzetben (Pfeil 1973:280). Ha a szomszédok közti szabályrendszer felborul, a szomszédok közt konfliktus alakulhat ki, mely néha akár az elköltözéshez is vezethet (Huseby 1983:43).

A szakirodalommal összecsengően a homokméggyi szomszédsági körökben is a közös szabályrendszer betartására törekednek, hiszen a vita, a konfliktus elkerülése a „legfőbb erkölcsi törvény” számukra.¹⁰⁶ A rokonsághoz képest a szomszédság körében sokkal ritkább, de annál mélyebb és elkeseredettebb viszálykodások léphetnek fel, s éppen ezért van nagyobb szükség a békéltetésre vonatkozó hagyományozott normák hatékonyságára (Tönnies 1983:290–291).

Az adatközlők sokszor büszkén ismételték, hogy nem voltak még soha senkivel sem haragban, nem tartottak haragot (se szomszédokkal, se rokonnal), és igyekeztek mindig megbocsátani embertársaiknak: *„En úgy tudom, hogy nem bántottam meg senkit, meg ha engem valaki megbántott, akkor elnéztem fölötte!”*¹⁰⁷ Ha ritkán megemlítették, hogy valahol a faluban volt példa veszekedésre, akkor azt nem szívesen részletezték. A homokméggyiek véleménye szerint a nézeteltérést, vitát a szomszédságot érintő két legfontosabb etikai törvény megtartása révén lehet kiküszöbölni: a kölcsönös és azonnali segítségnyújtás, valamint a kölcsönkéréstől való tartózkodás által. A homokméggyi idős asszonyok arról tettek tanúbizonyságot, milyen nagy igyekezettel ügyeltek arra, hogy a szomszédok közti béke fennmaradjon. Fórás Marcsa leányával esett meg, hogy távolléte idején szomszédasszonya segíteni akart, és árvácskákat ültetett Vera (fórás Marcsa lánya) kertjébe. Az ültetés azonban nem sikerült szépen: az árvácskák kókadtak voltak. Mikor Vera hazajött, nem szedte le az árvácskákat, hanem várt egy kis időt az átültetéssel, mert *„nem akarta a szomszédasszonyt megsérteni”*¹⁰⁸.

Az együttélés, az alkalmazkodás, a jószomszédi viszony alapvető feltételei tehát a béke, tisztesség, egymás megbecsülése és tisztelése (Tönnies 1983:290): *„Eléggé jól van az, hogy a nép azért megtartsa azt, hogy mégis hát azért nem köll bántani a másikat, igen ritka véletlen, ha van ilyen, igen-igen kevés van. Csak esetleg olyan, aki tényleg vagy igen-igen rosszindulatú, vagy pedig van egy kis hibája, azt ugye nem tudja megkülönböztetni a jót meg a rosszat, esetleg olyanok, de mások azért eléggé tisztelik, becsülik egymást.”*¹⁰⁹ A Nachbarschaft intézményén belül hasonló, etikai követelmények vonatkoztak a szomszédsági kapcsolatokra, melyek sokkal szigorúbbak voltak, mint az egyén önmagával szembeni elvárásai (Kramer 1952:4). Török Borcsa szerint ez az alapvető együttélési szabályrendszer a faluban stabilabb, mint a városban: *„Azért nem nagy ez a falu, itt még azért, meg nemcsak itt, de még azok a faluk is, Hillye, Alsóméggy, ott is azért még elég jól van, barátságban van a nép azért, jobban, mint a városhelön... De hát, ugye így volna jó, így volna szép! De hát mostan már mindig jobban elgorombul ez a nép,*

vagy már nem is tudom, hogy miért, de hát így van.”¹¹⁰ Ez a hozzáállás erősíti a falusi közösség identitását.

A szomszédok közti viták legtöbbször a közelséggel, a határalkotással kapcsolatban pattantak ki (lásd a kerítésről szóló részben). A térhasználat és az értékrend kialakítása tehát kölcsönhatásban vannak egymással. Am nemcsak a téridentitásnak, a saját terület kijelölésének, hanem a társadalmi identitásnak is alapja a szomszédsággal közös erkölcsi szabályrendszer. Fontos tehát a kellő távolságtartás megőrzése földrajzi szempontból és a társadalmi kontaktus terén is.

Dolgozatom előző, a segítségnyújtásról szóló szakaszában is a segítség adásának határait szintén ez a távolságtartás, az intim szférát védő mechanizmus alakította ki. Ha segítségnyújtásra került sor, akkor azt a „segélyezett” kötelességszerűen viszonzta, ugyanazonokon a határokon belül, a segítségadás mértékének megfelelően. Jelentős segítség esetén a viszonzás akár határtalannak is tűnhet: cinkó Marcsa fentebb idézett megsegélyezése még a síron túl is viszonzásban részesül. Cinkó Marcsa nem győzi kifejezni háláját és együttérzését: gyakran látogatja jótevője, sorstársa sírját: „*Azt a szomszédasszonyt, az meg nagyon ritkán van, hogy elkerülöm, mer’ hát... akad azért, hogy elkerülöm, de azért ritkán, mert szegény, hát, hogy avval a tízezer forintjával is kisegített, meg különben is, együtt küszködtünk az emberekkel, kint a marháknál is, meg mindeütt...*”¹¹¹

A szomszédokkal igyekeztek nem túlságosan közeli kapcsolatot kiépíteni, melyet íratlan szabályok is rögzítenek: a szomszédokat soha nem gyászolják meg, szomszédot sosem hívnak meg halotti torra. Az illő tiszteletadás azonban halálán túl is körülveszi a jó szomszédot: a szomszéd temetésére mindig el szoktak menni a homokméggyiek, sőt vannak, akik néha még a szomszédok sírjait is felkeresik. Török Borcsa szerint a szomszéd sírjának látogatása megint csak *faluhelyen* szokás, a városban már nem működik ez a szomszédsági élet minden területét felölelő erkölcsi szabályrendszer: „*Mikor a szomszéd fiát temették, akkor a szomszédok erre, mindenki elment, és mindenki vitt virágot. Vagy, amikor elmegyünk néha nyáron, ugye, azért jó időben, kimegyünk a temetőbe, akkor meglátogatjuk a rokonokat, a szomszédoknak a fiát vagy a férjét. Ketten is összemegyünk ottan, no mostan eztet látogassuk, elmegyünk a másikhoz, most aztat is möglátogassuk. Azért ezek, azért még fönt vannak... Ilyen kisebb faluban azért jobban összetart a nép, mint már a városhelön. Városhelön, ott már nem mennek úgy el!*”¹¹²

Összegzés

Az eddigiekben leírtak alapján megállapítható tehát, hogy a megkérdezett idős homokméggyi asszonyok körében még ma is nagyon jelentős szerepet tölt be a szomszédság. A szomszédság szerepe azonban mégsem olyan formában és olyan arányokban nyilvánul meg a homokméggyiek körében, mint az egykori *Nachbarschaft* intézményében. A szomszédság ugyanis csak akkor fejlődhet alapszabályokkal rendelkező intézménnyé, ha a szomszédok körét tartós jellegű feladatokkal (például útépités) bízzák meg (Pfeil 1973:278). Amíg azonban csupán „fesztelen csoport” a szomszédság, addig az íratlan norma, a szokás és hagyomány irányítja (Pfeil 1973:280).

Homokméggyen a szomszédság gazdasági funkciója már nagyon jelentéktelen: a kö-

zös gazdasági érdekeknek és érdekvédelemnek már semmi nyoma, a szomszédság gazdasági szerepe csupán az időszakos kisegítésre terjed. Ennek oka lehet a megváltozott falusi életmód és családszerkezet is.

A szomszédság társadalmi funkciói azonban sokkal erőteljesebben megmaradtak. Ha nem is jogi közösségként, de mindenképp saját értékrenddel rendelkező társadalmi csoportosulásként határozható meg a homokmégyi szomszédsági kör: a *Nachbarschaft*-éhoz hasonló általános érvényű és mindenkire kiterjedő erkölcsi szabályrendszer irányítja az idős szomszédok közti viselkedési formát és elvárásokat. Egyfajta társadalmi kontroll működik, mely ellenőrzi, hogy a közösség tagjai betartják-e az együttélés és a viselkedés „előírt” szabályait. A szomszéd nemcsak egyszerű szemlélő, hanem felügyelő is: a nem megfelelő viselkedésformát azonnal észleli és jelenti szomszédársainak. Margit néni is a szomszéd férfi nem mindennapi, túlzottan távolságtartó magatartásáról „királyi többes számban” beszél, akárcsak egy felső bíró, vagy egy közösség szószólója: „*Sose tudom, hol van, mert mindig zárva van... De most olyan bezárkózott, hogy nem tudjuk, hogy itt van-e, vagy nincs, mert nem látjuk.*”¹¹³

Ez az ellenőrző szerep sokkal erőteljesebb a városnál kisebb közösségekben, valamint a kevésbé mozgékony területeken (Heasman 1978: 116–117). Ezért hangsúlyozták többször is az adatközlők, hogy ezek az értékek és szabályok *városhelyen* már nem élnek, illetve az újabb, városban lakó generációk sem tanulják meg az előírásokat. Ez a saját, belső etikai szabályrendszer képezi tehát a – magát a várostól és a fiatalabb nemzedékektől elhatároló – faluközösség és az idős szomszédsági körök társadalmi identitásának alapját.

A homokmégyiek mindennapjaiban és ünnepnapjaikon is a szomszédok nagyon gyakran jelen vannak, részt vesznek (aktivitásuknak én magam is tanúja lehettem): már a születés pillanatától kezdve az egyén szocializációjának fontos szereplői (Fél 1959: 77–85). A szomszédok jelenléte nagy befolyással van az egyén életére: a közvetlen környezetében élők életmódja, viselkedése, sorsa alapján látja a világot, különbözteti meg a jót a rossztól. A földrajzi környezet, a szomszédok személyes jelenléte tehát az egyéni identitás egyik fontos építőköve.

Az adatközlők szavaiból, történeteiből – még ha burkoltan is – sokszor kitűnt, hogy a szomszéd magatartása, személyisége az egyén számára pozitív vagy negatív, elrettenítő példával szolgál. A szomszédok az interjúk során gyakran jellemezték egymást, gyakran emlegették egymás életsorsát, melyhez sokszor egyéni véleményt, értékítéletet fűztek. Nagyon sokat beszélnek helytelen viselkedésről, de leginkább sorstársaik életútját, közös vidám és fájdalmas élményeket, barátnők vicces történeteit és szellemes *bemondásait* elevenítik fel.

A szomszédnak egyik fontos funkciója a jelenlét. A jó szomszéd vészhelyzet esetén lehet segítő, vigasztaló és lelki támasz is egyben. Sérelem esetén a legegyszerűbb a hasonló életkorú és értékrendű szomszéd valamelyikéhez szaladni, és neki elpanaszolni bánatunkat. Az idős szomszédok hasonló, magányos életstílusukkal és azonos életszemléletükkel nagyon jó beszélgetőtársak lehetnek: együtt űzhetik el az unalmas perceket történetmeséléssel, együtt csillapíthatják közlésvágyukat és információéhségüket a legfrissebb pletykákkal.

Végül megkísérlem a homokmégyi szomszédsági rendszerekkel kapcsolatos vizsgálódásaim tanulságait egy viszonylag rövid, tömör definíciószerű meghatározás formájában levonni.

A szomszédság tehát egy olyan társadalmi és bizonyos fokú földrajzi szempontok alapján szerveződő, a rokonsági és baráti kötelékek mellett és azok hézagaiban funkcionáló, a rendszeres és személyes találkozási helyek és alkalmak révén fenntartott kapcsolatháló, illetve meghatározott, normák által szabályozott és folyamatosan ellenőrzött magatartásforma, mely az alábbi funkciók betöltésén keresztül nyilvánul meg: 1. az üzleti viszonnal ellentétes reciprocitáson alapuló kölcsönös segítségnyújtás; 2. társadalmi részvétel (szomszédolás) és a társadalmi kontaktus kielégítése (eszmecsere, információcsere, közlésvágy csillapítása); 3. társadalmi kontroll; 4. szocializáció, a helyi értékek és ismeretek elsajátítása.

A szomszédság meghatározásához azonban nem elegendő egy pusztán definíció: el kell helyezni a társadalom egyéb primer szervezetei, azaz a rokoni és baráti kötelékek között. Ebből a szempontból a szomszédság lényegét tulajdonképpen kettős, társadalmi és térbeli kiterjedése, azaz a társadalmi és bizonyos fokú földrajzi homogenitás adja: éppen ez a kettősség különbözteti meg az egyszerű építészeti egységtől, illetve a földrajzi határokat nem ismerő baráti köteléktől.

A társadalmi homogenitás egyértelműen a jószomszédi viszony alapvető feltétele, de ugyanez igaz a baráti viszonyra is. A két kapcsolattípus közti különbség talán inkább a földrajzi távolságban mutatkozik meg: az interjúk anyagai alapján úgy tűnik számomra, hogy a közelben élő „barátokat” inkább a *szomszéd* elnevezéssel illetik, míg a távolabb élő ismerősökre (így például az *öregotthon*ban lakók egy részére is) általában a *barát* szót használják. Ugyanakkor viszont néhány esetben (például elköltözött szomszéd esetében) a távol élő ismerőst is emlegethetik szomszédként, illetve egykori szomszédként. A barátságot esetünkben tehát nem lehet egyértelműen elválasztani a szomszéd-ságtól, s ezt a terminusbeli bizonytalanságot maguk az adatközlők is megerősítik: „*annyi korabeli asszony meg emberke is van, akik nem rokonok vagy nem valami, hanem már gyerekkorunk óta vannak vagy valami...*”¹¹⁴

Bár a szomszédság esetében a földrajzi homogenitás nem egyértelmű, a földrajzi közelség bizonyos esetekben mégis előnyt jelenthet a rokonsággal szemben: olyan funkciókat is betölthet a szomszéd, melyre a rokon – főként földrajzi távolsága miatt – nem képes.

Homokmégyen a rokonság szétszórt, már nem élnek egymás közelében, így a rokonsági és szomszédsági rendszer nem fedi egymást térbelileg, s funkciójukat tekintve is tisztán elkülönül a két rendszer. A rokonság és szomszédság tehát egymás mellett működő, egymás fogyatékoságait kiegészítő és egymás funkciót kiegészítő rendszer. Éppen ezért nem igazán lehet e két kapcsolattípus közt valamiféle hierarchikus rendet felállítani.

Végezetül leszögezhető tehát, hogy a fentebb említett terminusbeli és meghatározásbeli összemosódások és bizonytalanságok ellenére, illetve kutatásaim alapján a Tönnies által megállapított jellemvonások még mindig a legfőbb sajátosságai a három köteléktípusnak: így tehát a rokonság a „vér közössége”, a szomszédság a „hely közössége”, míg a barátság a „szellem közössége” (Tönnies 1983:23–26).

JEGYZETEK

1. Bár a Néprajzi lexikonban található két szócikk a szomszédsággal kapcsolatban (Bónis 1982:81 és Szabó 1982:81), az Ethnographia mutatóiban azonban nem szerepel a szomszédság fogalma tárgyszóként.
2. Lásd például Sárkány–Szilágyi (2000:532–557); Vidacs (1985); Sik (1988); Hajdú (1986); Kiss (1993); Gráfik (1992); Mészáros–Duska (1994); Cseh–Szombathy (1987).
3. Lásd például Örsi (1984:841–844, 1990); Fél–Hofer (1969:168–184); Manga (1978:356–357); Luby (1935); Csizmadia (1987; Huseby 1983).
4. A gyűjtés hanganyaga a Kalocsai Viski Károly Múzeum archívumában található.
5. Homokmégről földrajzi, történeti, néprajzi adalékokat lásd Romsics, szerk. (1998).
6. Az adatközlők adatait és származási helyeit lásd az 1. táblázatban.
7. Az adatközlők közül hármat a továbbiakban csupán a ragadványneves keresztneveiken fogok említeni: főrás Marcsa (Romsics páli Ignácné Markó főrás Mária), cinkó Marcsa (Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária), zsandár Borcsa (Kis Gergelyné Markella zsandár Borbála). A ragadványnevek kisbetűvel íródnak.
8. Homokmégynak három részét különböztetik meg az ott lakók: Felvéget, Alvéget és Homokot. A Kerekszékes pedig egykori szikes tó maradványa. Lásd Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. április 20.
9. A Kalocsa vidékéhez tartozó településrendszerről lásd Bárh (1975), a szállásokról Gajary (1984).
10. A homokmégyi Szociális Otthont a helybeliek ezen a néven emlegetik.
11. Például Fél–Hofer (1969:168–184); Fél (1959); Erdei (1940).
12. Lásd Sik (1988); Hajdú (1986); Vidacs (1985); Fél–Hofer (1969:174–177).
13. Lásd Kramer (1952) és Beitel (1955).
14. Lásd például Mann (1954); Redfield (1960a, 1960b); Litwak–Szelényi (1969); Wolf (1973); Szelényi (1973); Heasman (1978); Altman–Wandersman (1987); Gulliver (1971).
15. A koporsót mindig a szomszédok viszik a sírhoz! Lásd Kramer (1952:138).
16. Erről bővebben lásd Faragó (1999:152).
17. Lásd például Fél–Hofer (1969:168–184).
18. Lásd például Wolf (1973:391–433).
19. Erről bővebben lásd Faragó (1999:153).
20. Erről bővebben lásd Faragó (1999:153).
21. Ezekről az írásokról bő ismertetést lásd Nemes–Szelényi (1967).
22. Redfield a „kis közösségnek” négy meghatározó jegyét állapítja meg: 1. megkülönböztethetőség (a külső szemlélő számára), csoporttudat; 2. kis méret; 3. homogenitás (viszonylagos állandóság, változatlanság); 4. önellátó, minden igényt kielégítő (Redfield 1960a:1–6).
23. Lásd például Litwak–Szelényi (1960).
24. Lásd Pfeil (1973).
25. „N’guodder Naober is biatter as’n wieder Früond” (Pfeil 1973:270).
26. Kis Gergelyné Markella zsandár Borbála közlése, 1999. április 21.
27. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. április 20.
28. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
29. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
30. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
31. Széll Józsefné Szabó Margit közlése, 1999. április 21.
32. Széll Józsefné Szabó Margit közlése, 1999. április 21.
33. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
34. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.

35. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
36. „Az emberek, akik a szomszéd lakásban vagy a házban laknak.” Heller et al. (1984:133); lásd még Pfeil (1973:269).
37. Rivlin (1987:4); erről lásd még Pfeil (1973:270).
38. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
39. „A térbeli szomszédság áttolódhat ízlésbeli szomszédsággá.” (Keller 1968:61.)
40. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
41. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
42. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
43. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
44. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
45. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
46. Kis Gergelyné Markella zsandár Borbála közlése, 1999. április 21.
47. Romsics Károlyné Tóth potyész Magdolna közlése, 1999. április 21.
48. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
49. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20. és április 20.
50. Tárkány Szücs (1981:686). A szomszédok közti különféle határsértésekről (például a szomszédra néző ablak vágása, esővíz, hó átfolyása, zavarás füsttel, zajjal, fa áthajlása stb.) lásd még Tárkány Szücs (1981:686–689).
51. Romsics páli Ignác közlése, 1999. április 20.
52. Romsics páli Ignác és Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. április 20.
53. „...jól érezzük magunkat, de nem túl közel egymáshoz” (Merry 1987:56).
54. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
55. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
56. A szomszédok elnevezéseinek listáját lásd az 1. ábrán.
57. „...ahány csoport létezik egy téren belül, annyiféleképpen lehet felrajzolni azt a teret...” Halb-wachs (1980:156–157).
58. Rivlin (1987:9–12); példákat erre lásd még Huseby (1983:40, 42, 46, 61–62).
59. Széll Józsefné Szabó Margit közlése, 1999. április 21.
60. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
61. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
62. Romsics páli Ignác és Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
63. Romsics Károlyné Tóth potyész Magdolna közlése, 1999. április 21.
64. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
65. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
66. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
67. A fonó volt az a hely és alkalom, ahol a lakóháztól távol is lehetett szomszédolni (Fél-Hofer 1969:181).
68. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
69. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
70. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
71. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
72. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
73. Kis Gergelyné Markella zsandár Borbála közlése, 1999. április 21.
74. Kis Gergelyné Markella zsandár Borbála közlése, 1999. április 21.
75. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
76. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
77. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
78. Szöbölödi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.

79. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
80. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
81. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
82. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
83. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
84. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1997. november 1.
85. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1997. november 1.
86. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
87. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
88. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1997. november 1.
89. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
90. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
91. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
92. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
93. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
94. Lásd Kramer (1952); Fél (1959:74); Fél–Hofer (1969:174–176); Pfeil (1973:277–279).
95. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
96. Fél–Hofer (1969:172), Manga, szerk. (1978:356); Orsi (1984:842).
97. Romsics páli Ignác és Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. április 20.
98. Lásd még Fél–Hofer (1969:176–177).
99. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
100. A primer csoportok munkatársulásaiban érvényesülő egyensúlyra törekvésről, általános reciprocitásról lásd bővebben Sik (1988); Hajdú (1986).
101. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
102. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
103. Fél–Hofer (1969:174).
104. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
105. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
106. Mint Tönnies tanulmányában is megállapítja, a megértés és az egyetértés tulajdonképp a közösségi akaratot fejezik ki. Ebből kiindulva Tönnies a következőképp állítja fel a közösség nagy alaptörvényeit:
„1. A rokonok és házastársak szeretik egymást, vagy könnyen hozzászoknak egymáshoz; gyakran vannak együtt gondolataikban és szavaikban. Ugyanez érvényes a szomszédokra és barátokra is. 2. Az egymást szeretők között megértés uralkodik. 3. Az egymást szeretők és egymást megértők együtt élnek, és életüket közösen rendezik be.” (Tönnies 1983:32–33; lásd még Fél–Hofer 1969:179.)
107. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
108. Romsics páli Ignácné főrás Mária közlése, 1999. március 20.
109. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
110. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
111. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.
112. Szöbölődi Antalné Török Borbála közlése, 1999. március 20.
113. Széll Józsefné Szabó Margit közlése, 1999. április 21.
114. Vargacz Istvánné Mácsai cinkó Mária közlése, 1999. március 21.

IRODALOM

ALTMAN, I. – WANDERSMAN, A., EDS.

1987 *Neighborhood and Community Environments. Human Behavior and Environments 9.* New York: Plenum.

ANDORKA RUDOLF

1996 *Merre tart a magyar társadalom? Szociológiai tanulmányok a magyar társadalom változásairól és problémáiról.* Lakitelek: Antológia Nyomda.

BÁRTH JÁNOS

1975 *A kalocsai szállások településnéprajza.* Kalocsa: Kalocsa Város Tanácsa VB.

BEITL, ERICH-RICHARD

1955 *Wörterbuch der Deutschen Volkskunde.* Stuttgart: Kröner.

BÓNIS GYÖRGY

1982 *Szomszédjog.* In *Magyar néprajzi lexikon V.* Cseh-Szombathy László, szerk. 81. Budapest: Akadémiai Kiadó.

CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ

1987 *A rokonság szerepe a mai társadalomban.* Magyar Tudomány 5:348–358.

CSIZMADIA IMRE

1987 *Delelőtől alkonyatig.* Budapest: Magvető.

ERDEI FERENC

1940 *Magyar falu.* Budapest: Athenaeum.

FARAGÓ TAMÁS

1999 *Tér és idő – Család és történelem. Társadalomtörténeti tanulmányok (1976–1992).* Miskolc: Bíbor.

FEHÉR ÁGNES

1982 *A szomszédság intézménye Tépe községében.* In *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére.* Balassa Iván – Újváry Zoltán, szerk. Debrecen: Alföldi Nyomda.

FÉL EDIT

1959 *Fejezetek Tiszaigar társadalmának megismeréséhez.* Néprajzi Közlemények 4(1–2):70–104.

FÉL EDIT – HOFER TAMÁS

1969 *Proper Peasants. Traditional Life in a Hungarian Village.* Chicago:Wenner-Gren Foundation. / Viking Fund publications in anthropology, 46./

GAJÁRY ÖDÖN

1984 *Kalocsa város szállásainak elválása.* Kalocsa.

GRÁFIK IMRE

1992 Az udvar és a ház mozgásvilága. *In* Jel és hagyomány: etnoszemiotikai tanulmányok. 145–163. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék. /Folklór és etnográfia, 59./

GULLIVER, P. H.

1971 Neighbours and Networks. The Idiom of Kinship in Social Action Among the Ndendeuli of Tanzania. Los Angeles – London: University of California Press.

HAJDÚ FARKAS ZOLTÁN

1986 A csiki kaláka: intézmény és jelkép. *Folklór, Társadalom, Művészet* 16.

HALBWACHS, M.

1980 The Collective Memory. New York: Harper & Row.

HEASMAN, KATHLEEN

1978 Home, Family and Community. London: George Allen & Unwin.

HELLER, K. – PRICE, R. H. – REINHARZ, S. – RIGER, S. – WANDERSMAN, A.

1984 Psychology and Community Change. Homewood, Ill.: The Dorsey Press. (2nd ed.)

HUSEBY ÉVA VERONIKA

1983 Fogalmak és élettörténetek az identitás vizsgálatához Cserépfaluban. Debrecen: KLTE Kvt. Sokszt. /Folklór és etnográfia, 12./

KELLER, S.

1968 The Urban Neighborhood: A Sociological Perspective. New York: Random House.

KISS JÓZSEF

1993 „Mevannak itt a közösségek...” (Családi és rokonsági rendszerek Homokmégyen.) *Demográfia* 36(1):99–117.

KRAMER, KARL-S.

1952 Die Nachbarschaft. *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 128–140.

LITWAK, EUGENE – SZELÉNYI IVÁN

1969 Primary group structures and their functions – kins, neighbors and friends. *American Sociological Review* 34(4):465–481.

LUBY MARGIT

1935 A parasztélet rendje. Népi szokások, illendő magatartás, babonák Szatmár vármegyében. (Szamoshat, Tiszahát, Nyírség.) Budapest: Centrum.

MANGA JÁNOS, SZERK.

1978 Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához. Budapest: Akadémiai Kiadó.

MANN, P. H.

1954 The Concept of Neighborliness. *The American Journal of Sociology* 60(2):163–168.

MERRY, SALLY ENGLE

1987 Crowding, Conflict, and Neighborhood Regulation. *In* Neighborhood and Community Environments. I. Altman – A. Wandersman, eds. 35–68. New York: Plenum. /Human Behavior and Environments, 9./

MÉSZÁROS REZSŐ – DUSKA IBOLYA

1994 A település térbelisége. Szeged: JATE.

NAGY VARGA VERA

2000 Műrokonság, szomszédság, kortársi csoportok, barátság. *In* Magyar néprajz VIII. (Társadalom.) Paládi-Kovács Attila, főszerk., Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós, szerk. 532–557. Budapest: Akadémiai Kiadó. /Magyar néprajz nyolc kötetben./

NEMES FERENC – SZELENYI IVÁN

1967 A lakóhely mint közösség. Budapest: Akadémiai Kiadó. /Szociológiai Tanulmányok, 4./

ÖRSI JULIANNA

1984 Kecel népe, mint közösség. *In* Kecel története és néprajza. Bárh János, szerk. 821–848. Kecel: Kecel Nagyközség Tanácsa.

1990 Karcag társadalomszervezete a 18–20. században. Budapest: Akadémiai Kiadó.

PFEIL, ELISABETH

1973 Szomszédsági és érintkezési kör a nagyvárosban; elméleti megfontolások. *In* Városshociológia. Szelényi Iván, szerk. 267–284. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.

POZSONY FERENC

1997 Az erdélyi szászok jeles napi szokásai. Csíkszereda: Pro-Print.

PROSHANSKY, H. M. – FABIAN, A. K. – KAMINOFF, R.

1983 Place-Identity: Physical World Socialization of the Self. *Journal of Environmental Psychology* 3:57–83.

REDFIELD, ROBERT

1960a The Little Community. Chicago: University of Chicago Press.

1960b Peasant Society and Culture. Chicago: University of Chicago Press.

RIVLIN, LEANNE G.

1987 The Neighborhood, Personal Identity and Group Affiliations. *In* Neighborhood and Community Environments. I. Altman – A. Wandersman, eds. 1–34. New York: Plenum. /Human Behavior and Environments, 9./

ROMSICS IMRE, SZERK.

1998 Homokméggy. Tanulmányok Homokméggy történetéből és néprajzából. Homokméggy: Homokméggyért Alapítvány.

SÁRKÁNY MIHÁLY – SZILÁGYI MIKLÓS, SZERK.

2000 Magyar néprajz VIII. (Társadalom.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

SIK ENDRE

1988 Az „örök” kaláka. Kecskemét: Petőfi.

SZABÓ LÁSZLÓ

1982 Szomszédság. In Magyar néprajzi lexikon V. Szelényi Iván, szerk. 81. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SZELÉNYI IVÁN, SZERK.

1973 Városshociológia. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.

TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ

1981 Magyar jogi népszokások. Budapest: Gondolat.

TEPPO, ANNIKA

1997 Kadonneen kylän kansaa - Puu-Pasilan asukkaiden elämä ja yhteisöllisyys. In Kotikaduilla – Kaupungilaiselämää 1970-luvun Helsingissä. Koskijoki, Marja, toim. 68–85. Helsinki: Edita.

TÖNNIES, FERDINAND

1983 Közösség és társadalom. Budapest: Gondolat.

VIDACS BEA

1985 Komóság és kölcsönösség Szentpéterszegen. Ethnographia 96(4):509–529.

WOLF, ERIC R.

1973 Parasztok. In Vadászok, törzsek, parasztok. E. R. Service – M. D. Sahlins – E. Wolf. 417–448. Budapest: Kossuth.

ANNA REZESSY

“The neighbours come together too...”

The system of neighbourhood in Homokmégy (Hungary)

The author after summarizing the international and Hungarian literature on the institution of neighbourhood presents the methods applied for the investigation of this phenomenon, as well as the definitions used in her research. She focuses thereby on the results of her fieldwork executed in the Hungarian village Homokmégy. She examines how the neighbourhood can be characterized in comparison with the kin and friendship relations, which role it plays in the social network of a person, on the basis of which system of values it functions, and why and how it changes. In her analysis notions like social community, territorial unity, which are determined by relevant frontiers and network, are highlighted, as well as their representation and function in the everyday practice of the neighbours in the village. The author compares also the institution in Homokmégy to that of the German *Nachbarschaft* and of the Saxon neighbourhood.

FÜGGELÉK

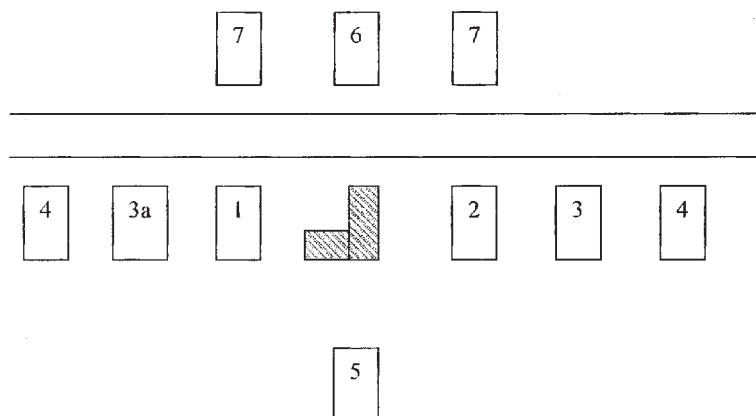
I. táblázat

A tanulmányban szereplő adatközlők

Név	Születési idő	Lakcím	Származási hely
Kis Gergelyné Markella			
Zsandár Borbála	1919.12.03	Petőfi u. 3.	Alsómégy
Romsics páli Ignác	1919.03.28	Kossuth u. 120.	Homokmégy
Romsics páli Ignácné			
Markó főrás Mária	1919.11.14	Kossuth u. 120.	Homokmégy
Romsics Károlyné			
Tóth potyesz Magdolna	1928.07.22.	Kossuth u. 72.	
Széll Józsefné			
Szabó Margit	1913	Petőfi u. 8.	Alsómégy
Szöbölödi Antalné			Résztelek
Török Borbála			
Vargacz Istvánné			
Mácsai cinkó Mária	1926.08.25	Kossuth u. 44.	Homokmégy

I. ábra

A szomszédok elnevezése, megkülönböztetése földrajzi elhelyezkedésük alapján

- 1 első szomszéd: a ház eleje felül; közvetlen szomszéd
- 2 hátsó szomszéd: ház mögött; közvetlen szomszéd
- 3 második szomszéd; második ház ide
- 3a itt ez a második ház előttem; előttem való szomszéd: nem közvetlen, hanem azelőtt
- 4 harmadik háznál lévő szomszéd
- 5 kertszomszéd
- 6 túl az utcán; túl a szomszédban
- 7 a túlsó oldalon a második ház; a szomszéd itt átellenben